

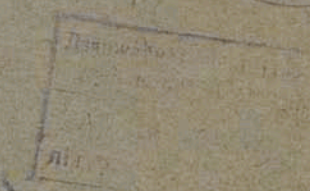
БА 26 784

5485

Ліма Купала.

РАСКІДАНАЕ ГНЯЗДО

ДРАМА у 5-х АКТАХ.

4185

ВІЛЬНЯ ————— 1919.

БА 26 784

Выдавецтва Мэнскага Камісарыяту Асьвёты.

Лянка Купала.

5

РАСКІДАНАЕ ГНЯЗДО.

ДРАМА у 5-цёх АКТАХ.

ВІЛЬНЯ _____ 1919.
ДРУКАРНЯ „ПРАМЕНЬ“

Бел. аддзел ба 2-6784

1994 г.

28 1 1919

25. 0 4. 2009

АСОВЫ ВЫСТУПАЮЧЫЯ Ў ДРАМЕ.

ЛЯВОН ЗЯБЛІК, пажылы гаспадар, кульгавы, гадоў пад 50.

МАРЫЛЯ, яго жонка, нараклівая, але станаўкая кабэціна, замучаная жыцьцём, худая, гадоў 48.

Дзеці Зяблікаў.

СЫМОН, 24 г. Дужы і здаровы мужчына, у самым расьцьвэце лет. Горды і адважны. Знае сабэ пану і верыць у сваю сілу і моц. Відаць з усяго, што ён трымаў гаспадарку ўсю ў сваіх руках. Зямля для яго ўсім чыста на сьвэце, і за гэту зямлю гатоў найсьці на самыя страшныя рэчы. Калі з паднятай галавэшкай ідзе ў сьвёт, кажучы апошнія словы: „па Бацькаўшчыну!“ то здаецца, што гэта волат-асілак узьняўся з зямлі, каб цэлым сьвэтам здрыгануць.

РОСЬКА, 18 г. Кволая дзяўчынка, пранікнутая містычнасьцяй, мэлянхолічная якбы ад сьвэту гэтага адарваная. Гаворыць, часта тое, што і сама добра не разумее, якбы ў экстазе ці ў поўсьне якім. Любіць яснату і кветкі. Душа ўражлівая, неадгадная. Ня можа пагадзіць акружаючага, будняга і трывожнага жыцьця з сваймі думкамі-снамі напоў дзяцінымі. Носіць беларускую вопратку.

ДАНІЛКА, 14 г. Разумны хлапэц не па сваіх гадох, чамусьці лічуць яго скарэй за дурнаватага,

чымся за разумнага. Цікавіцца ўсім чыста, але часта неўпапад задае пытанні. Яму ўсё патураюць мала зварочаваючы на яго асобу ўвагі.

АЛЕНКА, 7 г. і ЮРКА, 6 г. Худзенькія, босыя, толькі ў кашульках дзеці. Ува ўсіх актах драмы найбольш няма паміж сабой гуляюць або сьпяць.

СТАРАЦ, гадоў пад 70. Абчэпаны торбамі. Відаць, што ўсё яго любяць і шчыра вітаюць. Дабрата і спакой б'е з яго твару. Крыху згорбіўшыся ад старасці. Гаворыць проста, бяз лішняе жабрацкае жаласьлівасці.

ПАНІЧ, гадоў 23, адзеўшыся папанску, ня брыдкі. Відаць, што многа аб сабе думае. Ходзіць з палачкай у руках, якой у часе гутаркі памахавае.

НЕЗНАЕМЫ, гадоў 35. Крэпячы мужчына. Вопратка на ім чорная, крамная. Гаворыць крыху з палачкай, з суважнай павагай, цвёрда. Вёрыць у тое, што гаворыць, і ў голасе чуцьно, што не нагаваравае, а скарэй загадавае. З усяго відаць, што чадавэк ён поўны ідэі, у якую сам вёрыць і якой хацэў-бы, каб цэлы сьвет навоўніўся.

ДВОЕ ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ.

Рэч дзеенца ў 1905 г. Першы акт у хаце, а рэшта чатыры—на руіне тае-ж самае хаты.

АКТ ПЕРШЫ.

Час каля Купальля. Паўдня. Хата Зябліка.

Марыля—хворая: то сядзіць, то ляжыць на ложку. Данілка на зямлі скрыпку майструе. Старац сівы як галуб, абчэпаны торбамі і з кіем у руках сядзіць на лаве.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ — ДАНИЛКА — СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Так, так пані гаспадыня! Заўсёды бяда бяду вядзё, але ніколі ня трэба здавацца. Ліха перамэлецца і ўсё добра будзе. Калісь і мяне ціскалі няшчасьці з усіх бакоў, а цяпер... Э! Што казаць?— Жыву сабе і гора ніякага ня знаю. Торбачкі за плечы, кій сукаваты ў рукі і хаджу сабе як ні ў чым нябывала па дарожках—пущавінках. Так, так, пані гаспадыня!

МАРЫЛЯ (гавора з трудом). Гэта-ж толькі падумаць, дзедка. Мала ўсялякага безгалоўя, а тут на! табé яшчэ гэта хвароба. Лёта не за гарою, скоро касьба пачнецца, жніво, работы гібель, а ты ляжы тут прыкаванай да ложка, як пакутніца якая. Ляпэй хай-бы ўжо сьмёртачка прыйшла на маю галаву няшчасную, дык хаця-бы хаты не завалівала. Не так я вясну спатыкала і праводзіла, як мнэ сёлета прыйшлося, ох, ня так, як і сам знаеш! (Кашляе). А гэты суд у майго з дваром... То-ж не давядзі ты Божанька! Гаспадарку ўсю змарнавалі,

да няма нічога дайшлі, і сягоньня ўжо ня ведаеш чалавек, дзе заўтра сонейка прыдзецца сустрэціць. Ох, Божа ты наш справядлівы, за якія грахі цяжкія караш ты нашу сямейку! Ах, як-жа цяжанька! Падай мне вады Данілка (Данілка падае).

ДАНИЛКА. Праўду мамка кажа. Страшэнна нягодна жыць на сьвэце. Вось хоцьбы і мне такая бяда зрабілася: скрыпку старую, што была ў мяне раней, татка са злосьці паламаў, а цяпер і рабі што хочаш Пакуль-жа я новую такую змайструю... Ну, але затое калі і зраблю, дык вот-ж зайграю—цэлы сьвёт дзіву дасца!

СТАРАЦ. А гдзе-ж гаспадар ваш, пані гаспадыня?

ДАНИЛКА. Тата пайшоў у двор прасіцца, каб яшчэ трохі пачакалі і не выкідалі нас адгэтэль.

МАРЫЛЯ. Так, так. Сягоньня зыйшоў час наш выехаць, а мой нічога яшчэ сабе не прыстараўся.

СТАРАЦ. Дрэнна, вельмі дрэнна, калі так выходзе. Сваіго ня меўшы—трэба лёгчы спаць ня ёўшы.

ДАНИЛКА. Вось табé дык добра дзедка: з адной хаты выкінуць дык у другую пойдзеш.

МАРЫЛЯ. Усё-ж да апошняга часу думалі, што за намі зямлю прызнаюць, тым часам наадварот выйшла.

СТАРАЦ. Так, так пані гаспадыня. Чалавек страляе, а чорт кулю носе.

МАРЫЛЯ. Мой-жа чалавек—каб вы, дзедка, бачылі: за апошні час як набраў сабе нечага ў галаву, дык проста з розуму выходзе. Учарнёў, асунуўся, азыс, толькі таўпéхаецца з кута ў кут, як сам ня свой. Баюся, дзедка, вельмі баюся, каб з ім, барані Божа чаго благога ня сталася.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН. (уходзе з тапаром і кладзе яго за лаву). Ці тата яшчэ не вярнуўся?

МАРЫЛЯ і ДАЊІЛКА. Не, нямашака яшчэ.

СЫМОН. А дзедка ўсё госьціць у нас!

СТАРАЦ. Але, сынку мой. З мамкай тваёй загаварыліся аб справах вашых хатніх. Як уважаю, то ня лёганыкі будзеце мець сёлетні гадок.

СЫМОН. Э! Нічога, дзядочак. Пакуль будзе хоць якая малая магчымасьць, то не дадземся жыўцом ваўку ў зубы. Палядзіш!

СТАРАЦ. Сьмела, сынку мой, варожыш. Можна і недасіся ваўку ў зубы, але жыцьцё бярэ ў сваё лапы, ох, як бярэ! Не такія яшчэ дужыя і сьмелыя здаюцца на яго ласку і няласку. Так, так, сынку мой! Адвага наша — адно, а жыцьцё — другое, і найбольш верх бярэ гэта апошняе.

СЫМОН. А мы з татам не папусьцімся, дык што-ж з намі гэта жыцьцё зробіе?

СТАРАЦ. Тата ўжо ня дуж твой.

СЫМОН. Ну, то ў мяне сілы хопіць — за яго, за сябе, за ўсіх нас.

СТАРАЦ. Дай Божа, дай Божа, каб табé гэтай сілачкі ставала да канна жыцьця. Бяда толькі, што сіла людзкая не заўсёды на дабро ідзе.

СЫМОН. Я і ня думаю з сваёй сілай у цемнякі, ці разбойнікі пайсьці.

СТАРАЦ. Не кажу табé гэтага, сынку мой, але моладасьць сваё права мае. Я сам быў малядым!

МАРЫЛЯ. Нічога яму дзедка не ўгаворыш. Ні такой падатлівай натуры ён у мяне ўдаўся. Хоць галавой наложыць, а свайго мусіць дапяць.

ДАЊІЛКА. Сымонка, ты па мне пайшоў: і я хоць галавой налажу, а скрыпачку такі зраблю сабе новую!

СЫМОН. Які я ўжо ўдаўся, такі і буду, а свайго ў крыўду не папушчу, хоць-бы там сьвет да гары нагамі перакуліўся. Бяда — часу няма балей гаварыць аб гэтым. Пайду, можа тату сустрэну. Карціць мяне даведацца, што там яму ў дварэ казалі.

ЗЪ Я В А ІІІ.

МАРЫЛЯ — ДАЊІЛКА — СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Ох, маці, маці! Высака твой сыноч падымацца хоча, але каб нізка часам не зваліўся.

МАРЫЛЯ. Цяжанька мне з ім якую радачку даць. Змалку дзён такі: як толькі нарадзіўся, дык і то сябе паказаў: грудзёй ня прыняў, так, без малака, качаўся. Я тады ў двор за мамку засталася.

СТАРАЦ. Гартаўнейшы і выйшаў ён за тое. А ў дварэ, кажучь, перамёны цяпер вялікія пайшлі.

МАРЫЛЯ. Але, дзедка — перамёны. Як вярнуўся малады паніч нэдзе з далёкага краю, з навукаў, дык усё пайшло ўверх дном — усіх чыпшавікоў сталі чысьціць. Не чакае, пакуль суды пакончацца, а напэрад за ўсіх заставы кладзе і высяляе; з намі так сама вийшла.

СТАРАЦ. Вёдаю, вёдаю паві гаспадыня! Старыя парадкі раскідаюць на сьвэце, а новых, лепшых, нэшта ня відаць і ня відаць.

ДАЊІЛКА. Як уважаю, то мусіць толькі я адзін новым парадкам на сваёй новай іскрыпцы зайграю

ЗЪ Я В А ІV.

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА.

ЗОСЬКА (уходзе з кветкамі ў руках). Аа! Дзядочак к нам на госьці прыплёўся.

СТАРАЦ. Так, так, мая дачушка! Прыплёўся божым словам вас пахваліць; зараз далей паплятуся з тым самым.

ЗОСЬКА (падсаджаваючыся к старцу). Добра, што я дзедку тут застала: маю просьбу да цябе.

СТАРАЦ. Слухаю, мая дачушка, слухаю. Хэ-хэ-хэ! Думаў, што я толькі ўсё мушу прасіць, ажно як бачу, то і ў мяне прасіць нэчага хочучь. Хэ-хэ-хэ! Яшчэ распанёю з гэтакага гонару.

ЗОСЬКА. Дзедка заўсёды жартуе з мяне, а я

только буду прасіць таго, чаго ўсе людзі цябе вечна прасяць.

ДАНИЛКА. Ну, значыць прапала дзэдава панства!

ЗОСЬКА. На, вось табé, дзэдачка, кветак трошкі, а ты памаліся.. за здаровейка..

СТАРАЦ. За чыё, мая дачушка: за татава, матчына, а можа?..

ЗОСЬКА (нахіляючыся к старцу, каб маці і Данилка ня чулі). Памаліся, дзэдка, за здароўе нашага паніча

СТАРАЦ. Добра, дзэдачка! Я за ўсіх малюся-за каго толькі прасяць — і за жывых і за нябошчыкаў. Толькі вось, што я з тваймі гэтымі кветкамі рабіць буду?

ЗОСЬКА. Як будзеш, дзэдка, у пэркаўцы, дык на абразок іх павесь.

ДАНИЛКА. Або к сваёй торбачцы прышпілі, каб харашэй выглядала.

СТАРАЦ. Праўда, сынку мой. Як прыгажэй будзе выглядаць, то можа і кідаць балэй будуць.

ЗОСЬКА. Абы толькі не каменнем, дзэдка.

СТАРАЦ. Хэ-хэ-хэ. Усяк бывае, дзёткі маé, усяк! Хто хлёбам, хто каменем, а кожны нэчым ды кіне. (Зьбіраецца выходзіць).

МАРЫЛЯ. Ужо, дзэдка, выходзіць ад нас?

СТАРАЦ. Ужо, пані гаспадыня, ужо! Не сядзіцца мне доўга на адным мейсцы. І так па капельцы ўсюды гора назьбіраеш чалавэчага, ажно несці цяжанька, а што-ж бы было, каб даўжэй засэджываўся у ваднэй хаце? Хэ-хэ-хэ! Шчасьліва аставацца! Слава Хрысту!

УСЕ. Слава! Слава! І на ўвэкі вякоў.

З Ъ Я В А V.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДАНИЛКА.

ЗОСЬКА (садзячыся каля маткі на ложку). Мамачка, бачыце, якія прыгожанькія кветачкі?

МАРЫЛЯ. Бачу, бачу, хоць як праз сётку: туман нейкі ў вачох стаіць. Але дзе ты гэта лётаеш? Упыну на цябе нямашака ніякага.

ЗОСЬКА. Не сядзіцца мне, мамачка, ў хаце: тут неяк так душна, дык я ўзяла і пабэгла на сенажаць. Там хэдзіла сабе каля рэчкі і кветачкі для цябе вось гэтыя рвала; ты-ж іх калісь, як зларава была, так любіла!.. Ах, мамачка, як цяпер хораша на сенажаці! Травіца зелянеецца, кветачкі цвітуць, ой, як прыгожа цвітуць! А вольхі над рэчкай так лісточкамі шалясьцяць, так шапацяць, як быццам штосьці дужа цікавае хочучь табé расказаць! Мамка, мамка! Ты здаецца заснула? Ці чуеш, што я табé кажу?

МАРЫЛЯ. Чую, міленькая, чую, хоць у вушох шуміць, як у млынэ якім.

ЗОСЬКА. Сонейка яснае сьвэціць і грэе, ах, як сонейка грэе і сьвэціць! А птушачкі пяюць аж заліваюцца! Так цёпла, так прыгожа на сьвэце! Мамка, а як табé?

МАРЫЛЯ. Мне, дзёткі, халодна і жудка.

ЗОСЬКА. Не гаварэце так, мамка, а то і мне робіцца халодна і жудка ад тваіх слоў... Ага! Нарвала, значыцца, я табé кветачкаў, падыйшла к рэчцы, нагнулася і гляджуся ў вадзіцу, як у люстэрку, як раз я другая там адсьвэчаваюся. Заглядзэлася гэтак, аж нэхта хапэль мяне ў пояе! я ў крык, вырывацца, гляджу, аж гэта паніч з двара. І так стаў абыймаць мяне і цалаваць! Я стужанулася раз, другі і вырвалася. Але які ён прыгожанькі, каб мамка бачыла!

МАРЫЛЯ. Вэдама, паніч! (У бок). Сваймі грудзьмі, што і яé выкарміла, а ён... (да Зоські). Не займайся вельмі з ім, дачушка.

ЗОСЬКА. Я ж нічога, мамачка. (Пауза). Ах, каб вэдала, мамка, які я сон сягонья сьніла?! Хочаш, дык я раскажу.

ДАНИЛКА. Раскажы, Зоська, раскажы! Бо і я-ж люблю вельмі сны сьніць. Толькі пачакай — я малых паклічу, хай і яны паслухаюць (выходзіць і пераз часіну варочаецца з Аленкай і Юркам).

ЗЬЯВА VI.

ТЫЯ-К і АЛЕНКА з ЮРКАМ.

ДАЊІЛКА. (да Аленкі і Юркі). Ну, садзецёся, малыя! Толькі ціха будзьце! Зь ська сон будзе расказаваць. (Аленка і Юрка садзяцца на зямлі каля матчынага ложка). Ну, пачынай, Зоська! Мы гатовы!

ЗОСЬКА. Здаецца прыйшоў да нас у хату нэхта такі нязвычайны — на галавэ мёсяц, у руцэ сонца трымае: прыйшоў ён і кажа: „Годзе вам тут сядзець, годзе гібець, хадзеце за мной!“ Мы спачатку, здаецца, перапужаліся, а пасля нічога. Ён так добра на нас паглядзеў, аж быццам у вачох яго сьлёзы засьвяціліся. Сабраліся мы ўсё — ты, тата, я, Сымон, Данілка і малыя, ды пайшлі гэтак за ім кінуўшы і хату і гаспадарку ўсю сваю. Як толькі мы выйшлі — ён і кажа: „што-б там перад вамі, ці за вамі не рабілася — не аглядавайцеся назад, а йдзеце за мной усё напéрад, усё напéрад!“ Ішлі мы гэтак, ішлі, ажно бячым — нэйкае кругом нас страшэннае балота: гадзіны, вужакі, сьліўні так і капашаць, як у гаршку якім...

ДАЊІЛКА. Ай-я-я! Вужакі і сьліўні?

ЗОСЬКА. Але нас крануць баяцца: ён усё іх сонцам адстрашавае, — толькі сыкаюць і выкручваюцца. Мінулі мы гэта балота вужачае, ідзём, — ажно ўвыйшлі мы ў цёмны памнюсенькі, дзікі лés. Вэцер у галінах трашчыць і сьвішча, зьвяр'ё ўсялякае вые, зубамі ляскача, на нас кідаецца...

ДАЊІЛКА. Божухна! Зьвяр'ё ўсялякае. Вось жудасьць! Я, мусіць, памёр-бы там са страху.

ЗОСЬКА. Але крануць ня сьмёюць — ён і іх, — як вужак, — усё сонцам адганяе. Перайшлі мы гэты зьвярыны лés, ідзём — ажно ўсходзім на вялікае-вялікае поле пяшчанае — віхор толькі арэды барануе, ды толькі дзе-ня-дзе на полі гэтым тырчаць пасохшыя вольхі, вёрбы, асіны. Па гэтым дзярэўі — з аднаго на другое — пералятаюць птушкі нэйкія чорныя, такія страшныя, жудасна і сказаць! Да нас падлятаюць, распускаюць капцюры,

раззяўліваюць глюгі, — здаецца разьдзёрці і глынуць нас хочучь.

ДАЊІЛКА. Ах, як страшна! Балазэ, што хоць мянэ ня глынулі.

ЗОСЬКА. Але нічога: яго—нашага павадыра— і совца баяцца. Мінулі гэта поле птушынае, ідзём. Нарэшце затрымаліся ў тым месцы, дзе вясёлка спускалася. Тут ён ізноў так кажа: — „Ідзёце за мной сьлёдам па гэтай шматкалёрнай дарожцы!“ Мы ўздзівіліся, але што ты зробіш? — пайшлі. І падумаем, што раз выжэй, выжэй, мінулі хмары, вобалакі, аж да самых зорак забраліся, а там, на млэчнай пучыне, з зоркі на зорку пераскаківаючы, цягнёмся далэй; а зоркі хоць сьвэцяцца, але не пякуцца: як па кветачках гэтых ступаем па іх...

ДАЊІЛКА. А ўночы не калоліся гэныя зоркі?

ЗОСЬКА. І прыйшлі мы ў нейкую харошую краіну, якой я ў жыцьці ня бачыла, ня чула і ня сьніла. Зіхацістыя кветкі скрозь разсыпаны, як тыя зоркі, што мы ішлі па іх: сады нейкія нянаскія так цьвітуць, так цьвітуць, куды прыгажэй, як нашы вішні ды яблыны! На гэтых садох калышуща птушкі райскія — пэр'е іх, як брылянтамі ўсыпана і дыямэнтамі; а пяюць яны — міліён салавейкаў нашых так не патрапе. У садох на далінках рэчкі бягуць, а вадзіца так пераліваецца, як бы сонца ў тых шкёлках, што мы бачылі пры падсвэчніках у цэркаўцы!.. Ідзём гэтым садам-раем, ды ідзём ажно калі паглядзім!.. Стаіць палац відам ня відамы, слыхам ня слыханы: увесь зіхаціць, якбы з самага сонца быў зроблены: сьцэны залатыя-залэтыя, а страху бліскучымі маланкамі пакрыта. Увайшлі мы ў гэны палац, азіраемся навокал, і што-ж? — На самым пачэсным месцы сядзіць сьвяты Спас, а каля яго Матка Боская, сьвяты Юр'я, Мікола і Ілья!

ДАЊІЛКА. Навет Ілья і Мікола! Вось дык дзіва!

ЗОСЬКА. І шмат, шмат, усялякіх сьвятых меньшых і большых! Падыйшлі мы к Спасу, а ён,

добранькі, і кажа: — „годзе вам на зямлі пакутаваць, прыйшла ўжо пара са мной вам разам панаваць! Сьвяты Пётра, — тут паказаў ён на гэнага, што нас веў, — будзе над вамі апеку мець на вёкі вёчныя“... (пауза).

ДАЊІЛКА. Ну, а далэй, што было?

ЗОСЬКА. Нічога! Тут я прабудзілася.

ДАЊІЛКА. Шкода, што мы там не асталіся. Там-бы можа і скрышку памаглі скарэй зрабіць.

ЗОСЬКА. Мамка, ці ты ўсё чула? Ну, як па твойму: д-бры сон, ці не?

МАРЫЛЯ. Чаму ня чула. Добры сон, вельмі добры сон! Бог яшчэ на нас, як відаць, не забыўся, а я думала...

ЗОСЬКА. Вось і тата ідзе! (Уходзе Лявон і садзіцца за сталом. Аленка і Юрка выходзяць).

ЗЬЯВА VII.

МАРЫЛЯ-ЗОСЬКА-ДАЊІЛКА-ЛЯВОН.

ЛЯВОН. Ну, што? Як маці?

ЗОСЬКА. Нічога! Мамка сягоньня якбы весялэй трохі.

МАРЫЛЯ. (закашляўшыся). Абач, і ты ўжо прыйшоў! Што ж там чуў?

ЛЯВОН. Што чуў, што чуў?! Старую песьню: не адпускаецца. Сягоньня высяляць будучь: ужо хурманкі ў іх наладжаны.

МАРЫЛЯ. Такі сягоньня! А я і з ложка не магу зыйсьці. Якжа гэта будзе?

ЛЯВОН (з гаркатою). Нічога! Вынясуць, як княгіню якую. Не бядуй па гэтым.

ЗОСЬКА. А якжа будзе з пасэвамі? Ня-ўжо нам і пажаць не дадуць?

ДАЊІЛКА. Вось дурная! Як жаць ня будзеш, дык мёнш работы будзе, а то ўжо і так па сямья вушы мне гэта гаспадарка дадзела: цягам рабі ды рабі!

МАРЫЛЯ. Куды ж мы дзэнемся?

ЛЯВОН. Нікуды! У чыстае поле!..

МАРЫЛЯ. Можа да каго з суседзяў можна было-бы перабрацца да часу. Не прасіўся?

ЛЯВОН. Прасіўся і маліўся. У вадных няма мейсца, другія баяцца: адвечаць яшчэ, кажуць, будзем; з судам і законам ня жарты.

ЗОСЬКА. Дык як, будзе, татка?

ЛЯВОН. Так будзе, як будзе! Ты, Сымон і Данилка служыць пойдзеце, а я з маткай вашай і з меньшымі жабраваць пайду. Вось што будзе!

ДАНИЛКА. І я пайду жабраваць. Не хачу служыць.

ЗОСЬКА (глуха). Служыць пойдзем!..

МАРЫЛЯ. У жабраніну ісьці!.. Божа, Божа!

ЛЯВОН (якбы сам да сябе). Служыць і жабраваць! Ха-ха-ха! Зяблікі служыць і жабраваць! Бацькі і дзяды жылі на гэтым куску зямелькі. Вечна думалі жыць. Чынеш плацілі, талаку рабілі ў двор, як паншчыну якую; пасеку карчавалі, будаваліся.. вечна думалі жыці, а цяпер!. Цяпер сын і ўнукі служыць і жабраваць... гаспадарскія сын і ўнукі. Ха-ха-ха! (Ідзе к парогу, п'е ваду і ўзноў садзіцца).

МАРЫЛЯ. Я казала, што нічога ня выйдзе. Ці з багатым беднаму судзіцца? Пакуль з багатага— пух, то з беднага дух. Цэлыя вёскі такіх, як мы, з хат у поле вывозілі ад пасеваў, ад усяго добра,

ЛЯВОН. А чаму старавёры выйгралі, хсць пазьней за бацькавага дзёда ў Баркох пасяліліся? Чаму?

МАРЫЛЯ. Бо, відаць, для іх права другое.

ЛЯВОН. Ня ўсё роўна людзі?

МАРЫЛЯ (кашляючы). Усё роўна, ды мусіць ня ўсё роўна. Але каб ня слухаў гэтага свайго адваката Клепатоўскага, то калі-б і выгналі, дык хоць гаспадарка асталася-бы, а так...

ЛЯВОН. А так прапала, ня вёрнеш! На што дарма сабе і другім сэрца ад'ядаць.

МАРЫЛЯ. Жартачкі! Пяць гадоў судзіліся. Апошнюю карову і коніка сёлета прадаў. Апошнюю кароўку!

ЗОСЬКА. І маю цялушачку, што мамка аддала мне галаваць сабэ на пасаг калісь...

ЛЯВОН. Што ўспамінаць, чаго ня вёрнеш! Кожын па часе мае розум. Я толькі хапéў праўды шукаць. Ха-ха-ха! Здурэў і праўды шукаў! (Водзячы вачыма на хапé пасля некаторае паузы, панура, тужліва). Дзэдава хата састарэлася, як і ён, нябошчык, трэ́-бала новую ставіць... З бацькам цягалі бярэвёньне... падарваўся стары, памёр... тады сам адзін мусіў кончыць... Цяжка было аднаму, але нёк даў рады, толькі нагу прысаваў, і хадзіць няма як роўна. (Глянуўшы ў вакно). З дзэдам садок садзілі... Знаўся нябошчык як хадзіць каля дрэўцаў... сам умéў прышчэпляваць. Садок вырас З бацькам ужо кожнага Спаса мéлі што сьвяньціць... З зямелькай зжыўся, як з роднай маткай.. Кожны каменьчык на полі і кожны кусцік на сенажаці змалку ўжо знаў, як сваіх пяць пальцаў на руцэ.. На гэтых гонейках пасьшіў скаціну... араў, сэяў, касіў. А тут!.. Суд — вон выганяюць! Кінуць тую хату, скуль бацьку і матку на магілкі вывез. кінуць тое поле, дзе кожную скібіну потам крывавым скрапіў. Эх, эх! І я гэта маю дарма ўступіць адрачыся? Чалавék з зямлэй зрастаецца, як гэта дрэва: ссячы дрэўца — засохне, адбяры ў чалавэка зямлю — згіне.

ДАНИЛКА. Дык хай-бы татка купіў ад двара.

ЛЯВОН. Купіў, купіў! А закон пазваляе такім як мы купляць? А чынш плацячы, я ня выкупіў гэту зямлю? Ды што ты знаеш...

МАРЫЛЯ (як-бы праз сон). А цяпёр—на бадзяньне, на вёчныя мукі, зьдэкі, на бадзяньне вёчнае!

ЗОСЬКА. Служыць ісьці ў чужую хату, да чужых людзёй. У няволю ісьці!

ЛЯВОН (глуха). Чым я вінен? чым я вінен? Што любіў гэту зямлю, гэту родную нашу!.. За тое вінен я? За тое любіў яé, каб яна месьцілася нада мной, над намі і ў сьвёт гнала... Ха-ха ха! Зямля гоне тых ад сябé, што з вёку ў вёк сьвёньцяць яé сваёй крывёй гарачай і потам салоным!

І за што? за што? (Зьвэсіў галаву і ня ўзнак уцірае сьлёзы).

ЗОСЬКА (падходзе і гладзе па галавэ бацьку).
Не марыкуйце вельмі, татачка! Кіньце вельмі бядаваць! Ня згінем на сьвэце... Што ж рабіць? Нэяк жа ды будзем жыць. Не маркоцьцесья, татачка. Я сягоньня сон дэбры сьніла.

ЗЬЯВА VIII.

ТЯЯ-Ж І СЫМОН.

СЫМОН (убягаючы). Тата! Чаго сядзіш? Дворныя сохі гародніну і пшаніцу завораваюць!

ЛЯВОН. Няхай завораваюць! Іх зямля — іх права.

МАРЫЛЯ (кашляючы). Дайце мне вадзіцы! Душна мне! (Зоська падае вады, падтрымлівае матку — тая п'е).

СЫМОН. Калі іх зямля, то няхай зьядуць яе, але дабро наша — мы сёялі!

ЛЯВОН (наругаючыся). Мы сёялі, а людзі жнуць ну дык што-ж табé з гэтага прыбудзе што, ці адбудзе? Га?

СЫМОН. Тата сваймі судамі гаспаларку ўсю прасудзіў, а цяпер апошняе двару на зьдэк аддаў!

ЛЯВОН. Не я аддаў, а зямля сама сябе аддала ім на зьдэк. Я, ты, пяты, дзесяты штосьці ёй не ўгалзіў, ну, дык і чураецца сваіх дзяцэй.

СЫМОН. Але нашае працы яна ня чураецца. І мы затое павінны бараніць яе ўсёй сваёй сілай.

ЛЯВОН (насьмэшліва). Ха ха-ха! Будзе бараніць гэі сілай зямлю ад людзэй, што тая-ж зямля і тыя людзі даўно гэту сілу забралі ад яго! Ру-зумненькі — няма чаго сказаць!

СЫМОН. У таткі забралі, але ў мяне яшчэ не пасьпелі, і ў мяне хопіць моцы ў крыўду ня дацца, я і ня дамся! (Хапае з-за лавы тапор і хоча бегчы, бацька адбірае).

ЛЯВОН. Ані мне важся чапаць іх! А не, то сваёй-жа рукой заб'ю цябé гэтым тапаром!

СЫМОН. Я свайго толькі буду бараніць!

ЛЯВОН. Тапаром?

СЫМОН. Хоць-бы і сваёй галавой! Хто-ж мне забароне? (Тузаюцца).

ЗОСЬКА (разбараніваючы і цалуючы рукі Сымона). Кінь, Сымонка! Ня йдзі проці волі бацькі! Што ты там адзін зробіш? Мамку хворую толькі перапужалі.

ДАНИЛКА. І мяне напалохалі. Пакіньце! Што вы малыя дзеці — гэтак тузацца?

ЛЯВОН (да Сымона). Пушчай, разбойнік, тапор. (Вырывае)

СЫМОН. Эх, тата, тата! А што нас чакае, як мы гэтак будзем папускацца?!

ЛЯВОН (апусьціўшыся на лаву. Панура). Трэба праўды шукаць не тапаром, а розумам. Дзед твой ня меў розуму, я ня маю, але ты яго май, каб з часам цябе і тваіх дзяцей не ганялі гэтак, як сягонья.

ЗЬЯВА IX.

ТЫЯ-Ж і АЛЕНКА з ЮРКАМ.

АЛЕНКА і ЮРКА (убягаюць у хату, уціраючы кулакамі сьлёзы). Тата, тата! Нейкія людзі страху з нашае хаты здзіраюць!

ЛЯВОН. Няхай здзіраюць! Ня вашае дзела!

ЗОСЬКА. Я пайду, папрашу іх, можа..

ЛЯВОН (з сілай). Ня трэба! Ня йдзі! Годзе ўжо бацька твой сьпіны нагнуўся і парогаў наабіваў. Я сам вінен і за ўсіх вас адвёт панясу перад людзьмі і перад Богам. Трэ'было мне ў сваім часе выехаць з гэтае хаты і не чакаць, пакуль аж прыдуць выкілаць. А цяпер... сам сабе яму выкапаў сваймі рукамі! (Пасьля некаторае паузы). Так, так, сам сабе яму глыбокую выкапаў... Без часу прыходзіцца ў яе лезьці. Згіненьне якоесь прыступае і душыць мяне з усіх старон... У вачох цёмна робіцца... думкі туманяцца.. Штосьці горла сьціскае, дыхнуць не дае. Гара нейкая навалілася на плечы

і цісьне мянэ, як каменем усяго прыгнятае, а зьвяр'ё нэйкае абсядае і на косьці мае трухлявыя лаціца. (Як памешаны). Дзе я? Што я? Цёмна, страшна кругом!... (Чуваць трэск над хатай, сыпецца пясок). Во, Во! З неба пясок сыпецца, а можа гэта зоркі нашы валяцца, што павядуць нас па сьвэце з кіем жабрачым? (Прыглядаючыся трывожна). Не! Не! гэта ня зоркі, а жывы пясок, што я на хату цягаў на сваіх плячох... О, мой пясочак, залаты пясочак! Я цябэ цягаў на вышкі, у гару, а ты мянэ ў нізе на ёкі вэчныя засыпеш. Сыся! буйным градам сыся!.. (Як-бы збудзіўшыся). Але што я гэта гавару? Што я маруджу? Трэба йсьці хутчэй, каб выгадней прыгатавацца ў вялікую вандроўку! (Трэск і відаць праз адчыненае вакно, як валяцца салома і канцы паленьня з страхі. Алёнка і Юрка туляцца з страху да Зоські). Вы тут пасядзеце, а я пайду і мігам прыладжу ўсё к дарозе. Трэба мягчэй намасьціць для маці калёсы, бо яны-ж не дагадаюцца. На чужой павозцы ваша маці выедзе сягоньня, як пані, з сваё хаты! (Абмахнуўшы рукавом сьлёзы; выходзячы). Ня выходзьце з хаты, пакуль я не вярнуся.

ЗЬЯВА Х.

Тыя-ж без ЛЯВОНА.

ДАНІЛКА. Які гэты тата сягоньня нэйкі як не пры сваім розуме.

СЫМОН. Я думаю! Гэта-ж не жартачкі! — ад усяго адпрэччылі і рук няма за што зацяць. Кожны з розуму зойдзе.

МАРЫЛЯ (як-бы праз сон). Вяды мне дайце! (Зоська палае Паўза).

ЗОСЬКА. І што мы будзем рабіць?

СЫМОН. Зараз тата вэрнецца, дык нэшта будзем рабіць. Добра што хоць вы ў мянэ тапор адабралі, а то забіў-бы каго, і ў вастрозе прыйшлося-б гніць

ЗОСЬКА. Не рабі гэтага, братачка! Тата стары, мамка хвора, гэтыя — малыя яшчэ, дык што

яны ўсё пачнуць без цябе і мячэ? А так, пойдзем службыць, будзем як колечы памагаць ім з апошняга.

СЫМОН. Але! Трэба памагаць. Трэба пачынаць новае жыццё. І я яго пачну. Яшчэ мы знойдем зямлі ў сваёй старане і яшчэ мы хату адбудуем на сваім загоне! Я добра прыглядзеўся, як людзі живуць, і добра надумаўся як трэба жыць. Тата праўду сказаў, што трэба розумам ваяваць, а не тапаром. І я розумам буду ваяваць і другіх вучыць да гэтае вайны. Годзе крыўды, годзе няпраўды! (Вялікі трэск над хатай).

ЗОСЬКА (служаная). Ах! Каб хаця нас без пары хатка не пахавала?

СЫМОН. Ня бойся! Гэта толькі з кроквуў закот зьдзіраюць. Пакуль нас адгэтуль ня выпрасяць — столі чапаць ня будуць. Ды тата-ж на дварэ: бача, што там робіцца..

ДАНІЛКА. А я ўсё такі пайду адгэтуль на кожны выпадак. Каб іх паляруш! іскрыпку не даюць спакойна рабіць. Пойдзем, малыя. (Забірае Аленку і Юрку і выходзе).

З Ъ Я В А Х І.

МАРЫЛЯ — СЫМОН — ЗОСЬКА.

МАРЫЛЯ. Памажэце мне з хаты выйсьці, а то страшна!..

СЫМОН. Зараз, мамка, зараз!

ЗОСЬКА. І мне нёяк жудка! Ды яшчэ гэты тата нёдзе задлякаўся!

СЫМОН. А на мянэ, ведаеш з кожнай міну-таю нёйкая рызыка находзе. Здаецца, нічога на сьвэце цяпер не баюся. Хоць-бы зямля тут разступілася, дык ня спужаўся-бы і ў вапрамётную ско-чыў! Дый праўда. Падумай, сястрыца, чаго нам баяцца? Зямлю ад нас адабралі, хату нашую раскіда-юць, астаёмся мы, як пасля пажару, — толькі ў вопратках. Дык што-ж мы такія значым на сьвэ-це і што нас за жыццё чакае? Без зямлі, без сваё хаты, чалавэк што шалёны сабака — адна

дана: ні яму прыстання, ні яму скарынкі хлёба, ні яму добрага слова!.. Будуць зьдэкавацца, ганняць, пакуль ня ўгоняць у якую процьму, з якое і выхаду павék сабè ня знойдзе. А так-раз канец усяму! (Трэск). Што-ж? Вярніся, хатка; Хутчэй вярніся! Забівай усіх, на сьмёрць усіх забівай! Досіць бадзякаў і бяз нас на бэлым сьвэце: — галодных, паднявольных па вёсках, а п'яніцаў і жулікаў па гарадох! Вярніся, хатка!.. Абымі нас сваймі дзераўлянымі рукамі, як абымае перад ястрэбам сваіх дзэтак крыламі галубка. Прытулі нас, хатка, і сагрэй! Бачыш, як цёмна і страшна! Ха-ха-ха! Хата ня валіцца. Дзерава ляпэй жалее нас, як людзі жывыя, як з сэрцам і душою людзі!

ЗОСЬКА (Глядзіць на Сымона перапалоханымі вачыма). Сымонка! Не гавары так, братка! Мне страшна робіцца ад тваё гэткае гутаркі. А тут тата не варочаецца... Каб скарэй гэта ўсё скончылася. Неспакойна мне, каб хаця з ім што кэпскае не прылучылася?

ЗЬЯВА XII.

ТЫЯ-Ж і ДВОЕ ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ.

АДЗІН з людзэй. Чаго сядзіць? Бацька павесіўся!

ЗОСЬКА (кінуўшыся з хаты). Ах, Божа мой, Божа! Такі даканалі старога!

МАРЫЛЯ (хоча зыйсьці з ложка і валіцца на зямлю). Сымонка, памажы мне! (Сымон сядзіць на адным мейсны і злорадасна пазірае. Людзі падходзяць браць ложка).

СЫМОН (хапае тапор і падбягае к ложку; заціснуўшы зубы). Толькі паважцеся што колечы крапуць з хаты!!!

З А С Л О Н А.

АКТ ДРУГІ.

Сцэна прадстаўляе раскіданья будынкi: тырчыць шульце, пёч; валяецца бярэньне, латы, салома, хатняя абстаноўка. У глыбiне сцэны — сад, блiжэй к рампе стаiць адно дзерава, непадалёк ад яго ў непарадку: стол, лавы, табурэткі. Дзэці (Аленка і Юрка), — як-бы перапужаныя, гульня ў iх ня клеецца. Час — у два тыднi пасля першага акту. Перад захадам сонца.

З Ъ Я В А І.

МАРЫЛЯ-ДАНИЛКА-ДЗЕЦІ.

ДАНИЛКА (прыбiваючы абраз да дзерава). Ну ўжо, мамка, усё гатова! Давёў у парадак хату, як ляпэй быць ня можа, навет Божаньку павесiў, каб было перад кiм малiцца. А цяпер мушу за сваю работу брацца. (Садзiцца воддаль і майструе iскрыжку).

МАРЫЛЬКА (апускаецца на зямлю і прытульваецца к дрэўцу). Эх, дажылiся, Божухна, Божухна! Ня вiсiць твой абразок у хатачцы на пачэсным куточку, а тут — на гэтым дэраве, сярод гэтае руiны. Як сiрата, вiсiць твой абразок тутака. Дождж лго будзе мыць, сонейка палiць, вёцер хiстаць, як тэй бярозкай у полі хiстаць. Патапталi, Божухна, вярбу тваю сьвянцоную, пакрышылi тваю сьвёчку грамнiчную. А мы, служкi твае вёрныя, сядзiм тут, як пагарэльцы на папялiшчы, і сонейка твайго яснага за сьлязьмі ня бачым. Ох, ох! Людзi твайго

сонейка ня бачаць, праўданыкі тваё ня бачаць, голасу твайго ня чуюць. Асьвяці ты—Божа, душу маю грэшную, не пакінь майго ўдовінага сіроцтва, — пашлі мне сілачкі гэтых малых выхаваць! Укрый іх ад галоднае і халоднае сьмёрці, і ад благіх людзей укрий іх, Божа!

ДАНІЛКА. Мамка, мамачка, не галасэце гэтак, а то аж мне на сьлёзы зьбіраецца, як пагляджу я на цябе!.. Шкода таты, ведама, што шкода, але што-ж ты зробіш? Дык не бядуце, мамка! Я не задаўга ўжо йскрыпку сваю скончу і так тады зайграю, так зайграю, што ўжо нікому з нас так галасіць не заховацца! А цяпер ляпей будзем аб чым іншым гутарку вясці. Мне як вельмі сумна зробіцца, што йскрыпка не ўдаецца, дык я тады сам з сабою гутару і гутару... Ну, што-ж бы такое? Э! трудна неяк і да розуму прыйсьці. Ага! Вось скажэце мне мамка, чаму гэта так даўно тату не хавалі? Усё няк дагэтуль не сабраўся папытацца цябе аб гэтым.

МАРЫЛЯ. Не хавалі, бо так трэба было, — сьлёдства рабілі. Закон, бачыш, такі ёсьць: як хто сам праз сябе памрэ, дык датуль ня можна хваць, пакуль ня дойдуць, як і праз што ён душой загавёў.

ДАНІЛКА. Ага! Ведаю цяпер. Значыцца, як і я памру, дык ня будуць датуль хваць, пакуль не даведаюцца ў мяне, на што я памёр. А-а-а скажэце мне, мамка, на што гэта людзі родзяцца, каб пасля ўміраць? Бо-ж, я думаю, не вялікі цымус ляжаць засыпанаму зямлёй.

МАРЫЛЯ. Гэтак ужо Богам устроена на сьвеце. Нічога не парадзіш.

ДАНІЛКА. Не самавітае, як так, гэтае ўстройства. А ці праўда, мамка, што ёсьць такая старонка, праз каторую пльвуць крыніцы з жывой вадою. Кажуць, калі напіцца таё вадзіцы жыватворнае, дык чалавек ніколі ня ўмрэ.

МАРЫЛЯ. Можна і ёсьць. Хто-ж яго ведае? Але яшчэ таё крыніцы ніхто ня бачыў і ня піў з яё, бо каб хто-небудзь піў, то хоць адзін чалавек

жыў-бы і жыў на сьвёпе больш, як усё людзі жывуць, а так няма: усё як ёсьць рана - позна уміралі, уміраюць і ўміраць будуць. Такая ўжо воля Боская.

ДАНІЛКА. Але ўсё такі жывая вада ёсьць, як сабё, мамка, хочаш! Бо і на што-ж бы ўсё так аб ёй гаварылі? Як я вырасту такі вялікі і дужы, як наш Сымонка, тады пайду з сваёй іскрыпачкай шукаць гэнае крычыцы, а як знайду — сам нап'юся і вас усіх пачастую, і будзем мы жыць і жыць, аж пакуль не памром!

МАРЫЛЯ. Ну, і дагаварыўся! (Пауза).

ДАНІЛКА. Раствлумачце мне, мамка, на што людзі хаты будуюць, а пасья іх самі-ж раскідаюць?

МАРЫЛЯ. Будаваць, то самі будуюць, а раскідаюць ня людзі а іхняя нядоля горкая раскідае.

ДАНІЛКА. Цікавасьць, што гэта такая за паня-горкая нядоля? Для яё мушу пашукаць такое вады, ад каторае яна, як вып'е, дык адразу памрэ. Але, папраўдзе кажучы, калі так нядоля раскідае тое, што людзі будуюць, дык на што-ж зусім будаваць? Гэта-ж даліпаначкі, мчэ шмат ляпэй і выгаднэй вась цяперака на гэтым ламацьні бяз сьцен і страхі, як было ў хаце! Калі сядзеў я ў хаце і майстраваў сваю скрыпачку, то мне здавалася, што я сяджу ў нейкай клетцы, адкуль і вырвацца трудна будзе ў сьвёт. А тут — ані воднае загарадкі! Ляці сабё куды хочаш, як птушка, і ўсё такое. А гэтая вялікая страху зьлёпленая з неба, куды прыгажэйшая, як была наша саламяная. (Пауза). Ну, вась адна дошчачка як-бы і гатова, цяпер будзем рабіць другую. Што-ж гэта я хацеў яшчэ папытацца? Ага! Успомніў! Скажэце, мамка, ці далёка гэта канец сьвету? Кажуць, міль сто пэўне будзе ад нас, калі не балэй?

МАРЫЛЯ. Канец сьвету там, дзе канец шчасьцю людзкому.

ДАНІЛКА. Э-э! Мамка так гаворыш, што і сам пісар не разьбярэ.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

МАРЫЛЯ (да Сымона, глуха). Ужо ты вярнуўся? Пахавалі? Можна на могі...

СЫМОН (садзячыся, панура). А як-жа!.. пахавалі, толькі не на могілках... не пазволілі! За магілкавым плотам пахавалі. Тут паміж жывымі, ня было яму мейсца—ня стала яму прыстанішча і паміж нябошчыкамі. Самагуб!.. А спытайцеся, хто яго давёў да гэтага самагубства?!

МАРЫЛЯ. Нічога, дзёткі, не парадзіш. Грэшнай сьмэрцю памёр—мусіць пакутаваць.

СЫМОН. Пакутаваць! пакутаваць! Гэта вечная пакута толькі чалавэка на зьвэра перарабляе, дзічэць прыходзіцца, як цемняку якому. Што яна, гэта пакута, са мной зрабіла?! Я сам сябе не пазнаю. Калі кідаў сягоньня на бацькаў труп зямлю, то мне здавалася, што гэтым жвірам чырвоным засыпаю самога сябе, сваё шчасьце, сваё лёты маладыя; засыпаю Бога, людзэй, цэлы сьвёт; здавалася, усё чыста хаваю на вёкі вечныя ў сьцюдзёнай магіле.

МАРЫЛЯ. Нічога, сынку! гэта прайдзе, гэта толькі жаль вялікі праз цябе гавора. Вэдай, што яшчэ ня ўсё і ня ўсіх ты пахаваў: асталіся ў цябе я, браткі і сястрычкі твае — імі і з імі ты мусіш жыць, і парінен жыць. Цяжанька цяпер табе, — ды і каму з нас сягоньня тут лёганька, — але што чыніць. Памучымся які месьяц — другі, прыдаўлены сваім сіроцтвам і адзіноцтвам; месьяц — другі будзеш снаваць, як тапельнік між жывымі, не звайходзячы сабе прыстанішча, а там, за які гадок, як зацвітуць на вясну першыя кветкі над бацькавай вечнай пасьцэляй, — зацвітуць краскі і ў цябе на душы і на сэрцы, сьвётлыя краскі ціхага спакою і журбы сьвятой. Будзеш далэй жыць і шукаць шчасьця на сьвэце.

СЫМОН. Кветкі! шчасьце! Паганья ногі патопчуць кветкі на бацькавай магіле, як і яго самога ў зямлю затапталі; а шчасьце — каб як

глыбока захаваў у сабе, — то табé яго збэсьцяць, без ніякае літасьці збэсьцяць! Нячыстымі рукамі будуць капацца ў душы, пакуль ня вырвуць з яé гэтага шчасьця і ня кінучь яго пад ногі і ня раздавяць. (Пауза).

МАРЫЛЯ. Усё-ж такі, як-бы там сабе ня было, а нам трэба думаць, як далэй жыць. Паняволі мусім сабе даваць якую раду. Гэтага, сыноч мала, што ты загадаў перацягнуць сюды ламацьцё з поля. Грызьці яго ня будзем.

СЫМОН. Што-ж, мамка, ізноў да таго мяркуюць, каб ішоў туды, да іх, ласкі прасіць?

МАРЫЛЯ. А хоць-бы і так, то што-ж там вельмі такое?

СЫМОН. Я ўжо мамцы ад пёршага дня казаў і цяпер тое кажу: не пайду туды і вы ўсё ня пойдзеце. Аднаго кроку ў той боа ня дам, і адгэтуль не саступлю. Магіла татава стала веквэчнай перагародкай паміж імі і намі, і не зністожыць яé сіле чалавэчай! Гора таму, хто пёршы пераступе гэты насып магільны над сваім родным, працягне рукі к ім і пойдзе з імі! Ня доўга будзе хадня побач з імі. Бо яны, калі сэрца ня вырвуць і душы ня збэсьцяць зусім, то хоць вочы асьлёпляць і пусьцяць блуднымі сьцэжкамі на вэчнае бадзяньне, на вэчны зьдзэк і паніжэньне. А сваё на такога будуць тыкаць пальцамі і шаптаць асьцярожна: „адступнік, душанпрадавец! Бацькаву магілу перажаргаў, каб у іх зладзэйскія рукі лізаць!“

МАРЫЛЯ. Але ты бяз іх не абойдзешся. Рана — позна мусім ісьці к ім... па работу, па хлеб...

СЫМОН. Дык што-ж, калі я з мусу і пайду, як слуга іх, як нявольнік, але не па сваёй добрай волі — як іх падлыжнік і завушнік? Праца мая, нявольніка, дол толькі ім глыбэйшы выкапае, а хлеб сьпэчаны нявольніка рукамі ядам абэрнецца ў зубах іх. Але цяпер... цяпер ніяк к ім не пайду, хіба вяроўкамі пацягнуць, калі ёсьць на сьвэце такія вяроўкі моцныя. Там, над бацькавай магілай

зарок сабэ даў жывым ня зыйсьці з гэтага мейсца, з гэтага нашага разграбленага гнязда, дзе татавы ногі расу сьцюдзёную тапталі, а вочы яго шукалі на небе зоркі свайго шчасьця. І ня зыйду, і ня ўступлю, хай б'юць, рэжучь, катуюць!..

ДАНІЛКА. Э! часам і без вяроўкі ў пятлю лезуць, як ліха прыпрэ.

МАРЫЛЯ. Супакойся, Сымонка! Пакіньма цяпер аб гэтым гаварыць. Можа ёсьці хочаш? Есьць трохі пэчанай бульбы. (Дае кійком з папялішча бульбу).

СЫМОН (ядучы). Зьём, чаму ня зьём? Ад самага раньня нічога ў губе ня мёў. А работы шмат было: сам мусіў яму выкапаць—ніхто не ханёў памагчы, бо, кажучь, для вісельніка страшна дол капаць. Ну, няхай ім будзе страшна. Але я ведаю — ня страх тут быў прычынай, а тое, што мы ня маем чым заплаціць і чым пачаставаць, ня маем за што даць ім гарэлкі, накарміць салам... Не хачэлі, і ня трэба! Бяз іх сядзем за жалобным сталом. Ха-ха-ха! Няма чаго сказаць — багаты стол: бульба і вада, вада і бульба!.. Памінкі па родным бацьку, па гаспадару з гаспадароў! Памінкі на раскіданай хаце, на здратаваных пасэвах, па сумлённым жыхару, па шчырым сяўцу! Што-ж? да касьбы і жніва трэба ладзіцца, да вялікае касьбы і жніва! (Кідае бульбу са злосььці). Яда ў горла ня лезе — колам становіцца.

ДАНІЛКА. А ты вазьмі ды вадой прагані, або дай, я табэ ў плэчы пастукаю. Мне як засядзе кусок у горле, дык мамка як стукне, — глядзіш, кусочак і раляпёў куды трэба.

МАРЫЛЯ (да Сымона). Дзе Зося? Чаму яна з табой разам ня прыйшла?

СЫМОН. Дзе Зося? дзе Зося? У яе пытайся, а не ў мянэ, куды яна прападае? Пайшла з магілак раней за мянэ, дык павінна была і раней прыйсьці.

МАРЫЛЯ. Каб хаця не заблудзіла дзе? Чаму ты адну яе пусьціў? Далёка тут да няшчасьця.

СЫМОН. Да няшчасьця мо' і недалёка: заблудзіць не заблудзіць, калі сама гэтага не жадае. Але яна ўжо запраўды блудзіць ад першага дня бацькавае сьмерці. Мамка хвора і давёрчыва, дык ня бачыш нічога і ня чуеш, а я ўсё бачу і чую. Паляцела перш ад мяне з магілак, каб у двор заляцэцца—на панічовы гібкі стан падзівіцца і, як сучка, каля ног яго паласіцца.

МАРЫЛЯ. Скуль ты гэта ўзяў, каб Зосья... Зоська... мая дачушка?..

СЫМОН. Так, так Зоська, твая дачушка, а мая сястрычка родная, у двор да паніча бэгае, ўся аколца аб гэтым як у бубен б'е. Я ўсё ня верыў, пакуль сам не пераканаўся: заўчора ўсю ноч там прападала. Я відзеў, але маўчаў, бо яшчэ тата быў не пахаваны, не хацёў пры нябошчыку аб гэтым новым нашым няшчасьці казаць і калатню падыймаць.

МАРЫЛЯ (жаласьліва). Зоська... мая Зосычка... Вушам ня верыцца. Прыпамінаю: у той дзень, як выкідалі, яна прыбэгла і казала, што там, ля рэчкі... Ці-ж быць можа?... Зоська... Зоська...

СЫМОН. Хэ-хэ-хэ! Крамная скура, размасьленныя вочы, лісьлівае сьлінявае зюзюканьне, бязсрамныя ў кутку пацалункі—вось вам і палопка, у каторую простая дзяўчына валіцца, зрэнкі заплюшчыўшы. Без вялікіх коштаў і торгу мае сабе бязчэльны самалюбнік удаволь сьвэжага і здаровага тавару ў нашай цёмнай прастоце. А плаціць за гэты тавар разьбітым шчасьцем, апаганенай славай і паскуднымі хваробамі... Зоська.. Зоська.. Ці-ж яна ў іх першая, або апошняя?..

ДАНІЛКА. Ты мусіць яшчэ не адпусьціўся на іх за тое, што яны адбілі ў цябе тваю Кастусю Дударышку, каторую пасья таго, як бусел прынёс ёй малое, дык і яны прагналі, і ты прагнаў.

ЗЬЯВА Ш.

ТЯ-Ж і ЗОСЬКА.

Зоська босая, але старанна прычасаўшыся і адвёўшыся. Увыйшоўшы, нейкі час стаіць у няпэўнасьці, трымаючы штось пад хвартухом. Гаворыць ні-то баязьліва, ні-то вінавата; часам сьлёзы дрыжаць у яе голасе).

СЫМОН. Прышла такі на нач! Што-ж гэта табé зрабілася?

ЗОСЬКА. Чаму ты так гаворыш, братка? Ці-ж я калі-небудзь начавала дзе іначай апрача сваё хаткі, або цяпер не начую кожную ноч на гэтым ламацьці?

СЫМОН. А заўчора, дзе ўсю ноч прападала? Думаеш-ня ведаю!

ЗОСЬКА. Нічога ты, браток, ня ведаеш, ох, як нічога! Мнэ так сумна і страшна зрабілася, што тата ляжаў гут непадалёк не пахаваны і такі жудасны з гэтай вяроўкай на шыі, што я ня выцерпела і, як учадзеўшы, у поле пабэгла. І нідзё не начавала, нідзё, усю ночку на полі блудзіла. Нічога благога не рабіла, каб я так шчасьцейка свайго не аглядела!

МАРЫЛЯ. Не клянися, дачушка! На што?... Ня трэба!

СЫМОН. А чаму сягонья ў пару ня прыйшла з магілак? Чаму?

ЗОСЬКА. Сягонья?.. з магілак?.. Так сабé!.. Зайшлася на мінутку да цёткі, што служба з дзядзькам у дварэ... Такая нейкая нуда ў дарозе агарнула, што не магла стрымацца і зайшлася: Ды вось нам яна — цётка — пазычыла трохі сала і хлёба. Кажэ: „У вас сягонья памінкі па тату, дык хоць павячэраеце на здаровейка“. (Дацаё прынесенае і аддаё матцы). У цёткі пазычыла... Не хапелася мнэ спачатку браць, але пасля так шкода вас усіх тут зрабілася, што ўзяла і пазычыла...

СЫМОН. Ведаю, у якой цёткі была ты з пазыкай, ведаю! Але чым ты аддаваць будзеш гэта пазычанае? Трэба-ж — яшчэ выдумала цётку нейкую? Сказала-б ужо проста, што была ў дзядзькі,

у маладзён-кага, ды прыгожанькага, папраўдзе ла-сага да ўсялякіх пазык. Як табé ня грэх і ня стыд-на? Яшчэ над бацькавай дамавінай пясок не завяў, а дачка пабягушкамі займаецца! Забылася, што ён, нябошчык, казаў табé перад апошняй сваёй міну-тай. Я прыпомню, калі маеш такую кароткую па-мяць. Бацька казаў: „не паніжайся перад дужым дачасьнікам, бо ён табé за тваё паніжэньне перад ім вочы заплюе паскуднай сьлінай, а душу і сэрца тваё зьмяшае з балотам атопкаў сваіх!“ Забылася гэтых слоў, не дачакаўшыся пёршага маладзіка, пасья скананьня таго, хто іх табé сказаў. Эх, Зоська! Зоська! (Шыбка выходзе. Зоська садзіцца, закрывшы вочы рукамі).

ЗЬЯВА ІV.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДАЇЛКА — ДЗЕЦІ.

ДАЇЛКА. І што гэты Сымон думае з сваёй рызыкай? Ужо аж мянэ пачынае злосьць на яго разьбіраць. Нацяпаў — нацяпаў языком, а каб хто папытаўся — на што? Вярхнік толькі мой да й скрыпкі сапсаваўся, і выйшла з яго ні Богу сьвечка, ні чарту качарга. Пойдзем, малыя, шукаць новай дош-чачкі! (Забірае Аленку і Юрку і выходзе).

ЗЬЯВА V.

МАРЫЛЯ — ЗОСЯ.

МАРЫЛЯ (як-бы сама да сябе). Такое было з яго мілае дзіцянётка. Вёдама — панскае! што і казаць... Любіла яго ўсё роўна як сваё роднае... Тады ўжо, пры грудзёх, панічоўская кроў іграла ў цэле яго вутленькім... Чуць толькі стаў ручкі ў кулачок складаваць, шчыпецца бывала, моцна шчыпецца. А як сталі зубкі выразацца — кусаўся; як угрызэ, то аж кроў выскача з грудзёй. Малёнькі яшчэ — а такі ўжо дасьціпны быў. І ці даўно было гэта, здаецца, як пры мне качаўся, а цяпер глядзі — хоць куды мужына! (Да Зоські). Ці праўда, Зоська, што Сымон казаў? — ці праўда, што ты да яго ў двор...

ЗОСЬКА. Мамачка! На што табé гэта ка-
нэшна ведаць? Ці-ж ня ўсё роўна будзе? Калі
гэта праўда — я згінула, калі гэта і няпраўда —
я неўваскрэсла... На небе малёнькая зорка ўсьмя-
хаецца да вялікага мёсяца, а на зямлі вутлая ка-
лінка хіняцца да крэпкага явара, а я — што?..

МАРЫЛЯ. Але ты ня ведаеш, што цябé чакае,
як будзеш так хі-уцца к яму, як калінка да явара?
Сябé згубіш і нас вэчным сорамам абняславіш. Ён
паласіцца, папесыціцца і кіне, як відаюць зношаную
вопратку на сьмётнік. Толькі я ня веру, што Сы-
мон казаў, і ніколі не павэру. Ты супакой мянэ,
дзёткі, і скажы, што гэта няпраўда. Я цябé выха-
вала, сваім малаком выкарміла і ты лгаць мнэ ня
маеш права.

ЗОСЬКА (змагаючыся з сабой). Ня мучце мянэ,
мамка! Я й так сама змучылася за гэтыя два тыдні
ад сьмёрці таты. Штосьці такое страшна дзіўное
творыцца каля мянэ і са мной, чаго я сваім бédным
розумам і адгадаць не магу. Мамачка, ня пытайцеся
ляпэй: я лгаць ня буду, але ты сама ведаеш, ня
ўсю і праўду можна казаць.

МАРЫЛЯ. Роднай матцы можна!

ЗОСЬКА. А калі я ўжо ня ведаю, дзе праўда,
а дзе мана. Усё перамяшалася ў маёй няшчаснай
галавэ. Нейкі туман сіні—сіні—кругом мянэ раз-
слаўся і я, здаецца, плаваю па ім, так ціха-ціха
плаваю, як тыя гусі бэлыя на возеры, або вобалакі
сівыя пад небам далёкім! І штосьці мянэ кудысь
цягне, бярэ за рукі, абымае ў пол і ныносе з сабой
так лёгка-лёганька, як ціхі вэцер тую прынку га-
лубіную над гаем зялёным!

МАРЫЛЯ. Ты заўсёды была такая нейкая,
што і сама я не магу разабраць — якая? Змалку
дзён трудна было з табой да ладу прыйсьці. Усяе
таё і гугаркі ў цябé было, што з лёсам, з вэтрам
ды з крыніцай. Нэшта нялюдкае сядзіць у табé.

ЗОСЬКА. Ці-ж я вінавата, што я такая?

МАРЫЛЯ. Ты ў гэтым можа сама і не віна-
вата, але затое вінавата ў тым, што Сымон казаў.
Ён бачыў цябé з ім заўчора ў ночы.

ЗОСЬКА. Няпраўда, мамачка! Няпраўда! Я там ня была, — гэта можа толькі цень мой быў там. Але — пэўне цень! Я часам бачу, як цень мой адлучыцца ад мяне і пойдзе сабе нідзе далёка-далёка! Праз высокія горы йдзе, над быстрымі рэчкамі і шчырымі барамі плыве, а пасья ізноў ка мне вярнецца і ходзе за мною сьлёдам, якбы соча мяне. Тады на мяне страх нападае. Ох, баюся я гэтага свайго цёню, як відма якога з таго сьвету баюся!

МАРЫЛЯ. Дык гэта цень твой там быў?..

ЗОСЬКА. Цень, мамачка! цень! Я сама ня была там. Каго я там ня бачыла?

МАРЫЛЯ (устаўшы.) Ня веру я табе! Ты вечна толькі штось нязвычайнае выдумляеш, каб толькі мазгі каму завясыці і аплуціць. Але вось што: прысягні, што гэта няпраўда, што ты сама туды не хадзіла! Прысягні! Іначай і мяне з розуму зьвядзеш, як сама ўжо, відаць, сходзіш.

ЗОСЬКА (устаючы). Прысягну, мамачка! На што хочаш — прысягну, што гэта цень мой быў. На што хочаш прысягну! Руку дам праз сваю галаву.

МАРЫЛЯ. Ня трэба мне твае галавы. (Паказваючы на абраз). Вось, перад Богам прысягай! Перад яго абразом. (Зоська змагаецца з сабой). Ну, чаго чакаеш? Станавіся на калені і прысягай!

ЗОСЬКА (апускаючыся на калені перад абразом). Мамка, я баюся! Страх нейкі ўсю мяне праймае.

МАРЫЛЯ. Складай пальцы на крыж і прысягай! Іначай, я асьляплю цябе, каб да сьмёрці туды сьцёжкі че знайшла!

ЗОСЬКА (складаючы пальцы на-крыж). Мамка, мамачка! Ня губеце мяне! Я не магу!.. Я ня ведаю, каторае з нас цень мой, а каторае я сама?

МАРЫЛЯ. А калі я табе вочы выкалю, тады давёдаешся? Га! давёдаешся тады? (Чуваць прыбліжаючаеся насвiставаньне).

ЗОСЬКА (прасьвятлёўшы). Мамачка! Ен, сам-цень мой — ідзе! Удваіх з ім будзем прысягаць!

МАРЫЛЯ (заламаўшы рукі на чале). Што са

мною? Што з ёй? Што за благі дух лэ папутаў?
Развалена хата, закопаны бацька, а яна?.. (Глуха)..
Зоська! Зоська!..

ЗОСЬКА (як-бы ў экстазе). Мама! Мамачка! Ясны месяц да залатой зоркі пльве, зялёны явар да каліякі сваё хіліцца, а ён—цень мой — з далёкіх краёў да мяне прыбывае, дарагія падаркі прыносе: гарачае сэрца, задумваю душу, бязмежнае мілаваньне!..

МАРЫЛЯ. Што з табой, Зоська?.. Зоська!..
(Уходзе Паніч).

ЗЬЯВА VI.

МАРЫЛЯ-ЗОСЬКА-ПАНІЧ.

ЗОСЬКА. (Ухопляваецца і з распасьпёртымі рукамі хоча кінуцца к панічу, але Марыля, сама гэтага ня бачучы, загаралжавае ёй сабою дарогу). Паніч, Панічок к нам прыйшоў!

ПАНІЧ (пакручваючы палачкай). Ці Сымон дома?

МАРЫЛЯ. Дома панічок! Ён толькі нэдзе выйшаў; зараз вёрніцца.

ЗОСЬКА (падносіць панічу ўслончык і засьцілае хусткай). Садзецца, панічок. Я... мы так рады, што ты... што вы прыйшлі, так рады... Садзецца.

ПАНІЧ. Не ўважай, Зоська, маю час і пастаяць. (Пауза). Што гэты Сымон ваш думае? Чаму ён ня выносіцца адгэтуль і вам не дае якога нэбудзь прыстанішча?

ЗОСЬКА. Мы скора, панічок, выедзем. Ня гнёвайцеся!

МАРЫЛЯ. Вельмі ён заеўся; я — маці яго — і то не магу нічога зрабіць з ім. Бяда, панічок, з дзяцьмі, бяда!

ЗОСЬКА. Сымону жаль па тату адойдзе, і мы пойдзем. Ня будзем тут векаваць і дакучаць панічу. Паўне, што ня будзем.

ПАНІЧ. Праз бацькава і яго ўпорства хату толькі напрасна прыйшлося раскідаць.

ЗОСЬКА. Нічога, панічок. Шкода толькі, што

тата павесіўся, а мамку прыйшлося хворую выносіць.

ПАНІЧ. Якжа цяпер здароўе Лявоніхі?

МАРЫЛЯ. Дзякую панічу за пытаньне! З тыдзень яшчэ не магла пасья таго хадзіць, а цяпер як колечы валачу ногі; каб толькі скарэй куды, нэбудзь далей звалачыся!

ПАНІЧ (садзячыся на ўслончыку). Ну, а як Зоська гадуецца?

ЗОСЬКА. Як панічок бачыце! Жыву апошнія часы на сьвэце і сьвэту ня бачу. Адна мая радасьць, адно маё шчасьце, калі з та... калі ў ночы сны цудоўныя бачу, калі думкамі плыву к та... к свайму месьячыку яснаму. Так цяпер, панічок, жыву я і чакаю.. толькі ночкі чакаю!.. (Садзіцца на зямлі не падалёк ад паніча і з любасьцю паглядае на яго).

МАРЫЛЯ (у старану). Скажу яму, усё чыста скажу! Можна ён маё сумлёньне заспакое. (Да паніча, змагаючыся з сабой). Скажэце, панічок, скажэце сакалочак... не загнувайцеся на мяне!.. (Валіцца к яго нагам). Ня губэце яе, панічок! Яна яшчэ дзіцянё і нічога ня знае.. Ня губэце! Майце ласку над маткай!.. Можна-ж і вам калі дзэтак Бог пашлё.. Ня губэце! Я яе гэтымі самымі грудзьмі карміла, і цябэ!.. Зжалцеся над бэднай удавой! Ці праўда, што яна к вам... што яна?.. (Сьлёзы не даюць ёй выгаварыць. Апіраецца адной рукой аб ўслончык).

ЗОСЬКА. Мамка нічога ня ведае... Я аб нічым ёй не казалася... Даруйце ёй, панічок!

ПАНІЧ (устаючы). Што? што Лявоніха хочаш ад мяне? Я нічога не разумю! Я-ж не магу пазволіць ізноў тут хату ставіць, калі мне гэту сялібу трэба прылучыць да двара. Раз выкінулі вас, то і ўсё тут. А калі захочаце служыць у мяне, то я ў дворэ дам хату.

МАРЫЛЯ. Я не аб гэта. Я... я маю цябэ: ня зводзь яе, маё Зоські! Табэ панічок, нічога ня станецца, а яна згіне, прападзэ з няма што!

ПАНІЧ. Якая Зоська згіне? Што ты выдумала?

ЗОСЬКА. Я, мамачка, ня згіну, а калі і згіну,

то мой цень астанэцца і будзе жыць на сьвэце да сканчэньня вякоў. Так! Цень будзе жыць, калі я згіну.

МАРЫЛЯ. Чуеце, панічок, што яна кажа? Гэта ты яе ачараваў. Гэта ты мне дачку выдзіраеш! Ляпэй сэрца ў мяне, яе маткі, выдзеры і зрабі з яго сьвэчку сабэ, але дачкі не вырывавай у няшчаснай удавы!

ЗОСЬКА (падходзячы к матцы, абымае і цалуе ў галаву). Зязюлька мая падстрэленая! Усё роўна тады ці сяды разсыплюцца твае дзэткі па бэламу сьвэту, і будуць каршувы кляваць цэла іх, і хлёптаць кроў цёплую, а шумны вецер паразьмятае пэрайка і чорным пясочкам костачкі іх прысыпе. Толькі ты, Зязюлька, гэтага саколіка цяпер не клянi — ён нічога ня вінен; я ляпэй за цябэ ведаю.

МАРЫЛЯ (асовываючыся з услончыка к нагам паніча). Панічок! Я цябэ дзіцячым пры сваіх грудзёх выпесьціла, вынянчыла!.. Я-ж цябэ магла ўтапіць, задушыць, але ты жывэш і цвіцеш. Не забівай жа ты мяне, і адваражы, вярні мне маю Зоську! І ў цябэ матка была...

ПАНІЧ. Позна ўжо, пётка!

МАРЫЛЯ. О, чаму ляпэй ня плыла атрута з маім малаком у той час, калі!.. (Пры апошніх словах паніча, уходзе Сымон з тапаром у руках, каторым увесь час пакручвае. Зоська пэршая ўгледзіла Сымона і адыйшла ў бок, а Марыля — пасля).

ЗЬЯВА VII.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН. Эгэ! Шчырая малітва, відаць, адбываецца перад панічом. (Марыля ўстае і адходзе на бок).

ЗОСЬКА. Гэта мамка так сабэ! Прасілі паніча, каб пазволіў яшчэ час які тут пасядзець.

СЫМОН. А ты прасіла, каб ён табэ пазволіў там, у яго ночкі прасэджаваць.

ПАНИЧ Ты, мой міленькі, азьвярэў і ня помніш сам, што кажаш. Ведай тое: што кіўну я толькі пальцам, і ты з раз-жа зазвоніш ланцугамі за напад на маіх людзэй з тапаром, калі ягамосьця з хагы выпрашавалі.

СЫМОН. Ведаю, ведаю! Але пакуль гэта мая сястрычка не абрыдае панічу, то ён на яе брата і на матку ня кіўне пальцам.

ЗОСЬКА (увесь час сочыць за Сымонам і тапаром). Братачка! На што ты сваю сястру так у балота топчаш? Яшчэ і паміма цябэ яе людзі натопчацца! Кінь дакучаць панічу і мне: гэтым бядзе не паможаш!

СЫМОН. Ха-ха-ха! Можна на калені скажаш стаць і маліцца перад ім? (Да паніча). Чаго, паніч, прыйшоў сюды? Ці-ж табэ мала, што яна туды, пад твой палац бэгае? Ці-ж табэ гэтага мала?!

ПАНИЧ. Я прыйшоў табэ сказаць: дакуль вы будзеце сядзець на маім полі?

СЫМОН. Я не на панічовым сяджу, а на Божым, і ніхто мяне апроч Бога згэтуль ня згоні!

ПАНИЧ. А закон на што?

СЫМОН. Я і чакаю закону: суд будзе і праўда верх возьме.

ПАНИЧ. Каб за табой праўда была, то не сядзеў-бы гэтак пад голым небам.

СЫМОН. Нашто-ж нас да гэтага давёў? Нашто хату раскідаў?

ПАНИЧ. Бо з майго лэсу была пабудавана.

СЫМОН. А хто будаваў гэтай вась сякэрай? (Трасэ сякэрай).

ЗОСЬКА. (Становіцца між панічом і Сымонам). Братачка! Адна сякэра пабудавала, а другая раскідала, — пры чым-жа тут паніч? Ён яе ніколі і ў рукі не бярэ. (Уходзе Данілка).

ЗЬЯВА VIII.

ТЫЯ-Ж і ДАНИЛКА

ДАНИЛКА (у старану). А бач! І панічок прыйшоў к нам у госьці! Толькі чым мы яго пачастуем?

(Да паніча). Пахвалёны Езус, панічу! А я маю да цябэ важны інтэрас: Пазыч ты мвэ жылаў на струны і конскага хваста на смык, бо іскрыпку сваю зараз такі змайструю, а йграць ня будзе як. Пазыч, панічок! Як разбагацеюся, тады аддам.

СЫМОН. Ты-б ляпэй сабэ вяроўкі на пятлю папрасіў — гэтага скарэй у людзэй дастанеш.

ПАНІЧ. Табэ-б з ахвотай яé пазычыў...

СЫМОН (панура). Так, як і бацьку.

ЗОСЬКА. Панічок, ня крыўдуйце на яго! Ен не такі нягодны, як хоча паказацца. Ен з часам перамéніцца, і будзе табé служыць, ох, як вёрна служыць! Тваё полейка араць, тваіх конікоў даглядаць, тваіх дзэтак вадзіць. А мы з мамкай дабрыцо будзем жаць, для цябэ, панічок, жаць! Дык ня крыўдуйце на яго!

ПАНІЧ. Я ня ведаю, хто тут пан — я ці ён?

СЫМОН. Ніхто!

ДАНІЛКА. Ты, Сымонка, як я віджу, толькі вадзішся з панічом, а не пагаворыш, як на гаспадара прыстала, аб важнейшых справах. Тату сягонья пахаваў, а крыжа і не паставіў. Папрасі ў паніча дзэрава на крыж.

ПАНІЧ. На гэта ў мянэ лёсу хопе. Можаче колькі хочучы з майго дзэрава ставіць крыжоў. Бяз просьбы — пазваляю.

СЫМОН. За многа ласкі!.. Я сам стану крыжам на бацькавай магіле і буду вэчна сьцерагчы, каб тваé плугі не разрылі яé, як тапары тваé—сьцэны гэтыя!

ПАНІЧ. Вар'ят! Ці-ж не тваé рукі гэта рабілі і робяць? Падумай толькі! (Шыбка выходзе, пасьвітаваючы).

ДАНІЛКА (ў сьлёд яму). А па жылы і хвост я прыду да паніча. Скажы толькі сабакі прывязаць!

ЗЬЯВА ІХ.

ТЫЯ-ІХ без ПАНІЧА.

ЗОСЬКА (да Сымона). Ты ўгнявіў яго, Сымонка! Пазволь—я пабягу і перапрашу. (Меціцца бегчы).

СЫМОН (сьїскаючы тапор і загараджаваючы дарогу). Толькі краніся ў той бок!.. (Зоська з плачам апускаецца на зямлю. Сымон кінуўшы тапор, садзіцца на ўслончыку і апускае галаву на далоні. Данілка выцірае рукавом вочы).

(Паволі апускаецца заслона).

АКТ ТРЭЦІ.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ — адна.

МАРЫЛЯ (сядзіць і шые торбу). Ох! охо! Ня судзіла долячка скарыстаць з свайго дабрыца, як усё добрыя людзі карыстаюць! Падумаць толькі! Добры быў лянок; палола яго, рвала, слала, а як улéжыўся — сушыла, мяла, у дваіх з Зоськай нітачку па нітачцы вывелі... Па Грамніцах кросны паставіла... колькі сьцэнак наткала... На кашулі сабé, нябошчыку і дзёткам ткала. Звалілася бяда, і ўсё пайшло марна: заместа кашуль — торбы шыю. Эх! эх! Сабé і дзэціям — жабрацкія торбы. (Задумаваецца).

ЗЬЯВА II.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДЗЕЦІ.

ЗОСЬКА (уходзе з лукам васількоў, за ёй — дзэці). А ты ўсё шыеш, мамка?! Кіньце!.. Жудка мне становіцца ад гэтага твайго шыцьця. Мне здаецца, што ты нам усім жывым лшчэ сьмяротныя сарочки шы ш. Кіньце, мамка, гэту сваю няшчасную работу! (Садзіцца і ўэ вянок, каля яé — дзэці).

МАРЫЛЯ (пры ўходзе Зоські далéй шые). Гэ! мая родненькая! А хто будзе шыць? Ты, можа? Што-ж мяне, цябé, (паказваючы на дзяцéй) іх, усіх нас чакае? Што? А пашыць трэба шмат, ох, як шмат гэтых сховаў на крошкі ад людзкага стала!

Старац, которы ў нас быў тады — помніш? — ка-
заў, што чым больш на жабраку торбаў, тым лепш
такога дораць Няпраўда, можа скажаш? Га?

ЗОСЬКА. Мы яшчэ не жабракі, мамка!

МАРЫЛЯ. Але не сягонья, то заўтра, па-
заўтра будзем імі. Такая ўжо відаць нашага брата
доля і нам ня мінуць гэтага. Падумай толькі! Сы-
мон разьюшыўся і думаць ня хоча, каб даваць
якую раду ў гэтым бяспрыпыньні — усё суду ней-
кага чакае. А ты, а ты толькі яшчэ смалы падлі-
ваеш у гэты агонь, аткуль усе нашы няшчасці
ідуць.

ЗОСЬКА. Мамка! Я толькі хачу гэта няшчась-
це на шчасьце замяніць.

МАРЫЛЯ. І усё, што раз большую пропасць
капаеш між імі і намі, у каторую ні хто іншы, а ты,
усё мы ўвалімся і ня вылезем ніколі, як з вечнага
балота. Эх! эх! Абое вы дзёткі пропасць гэту са-
мі сабе капаеце, абое: Сымон — сваёй дзікай заў-
зятасьцю, а ты — сваёй шалёнай прыхільнасьцю.
Бацькі вашы іначай жылі!

ЗОСЬКА. Але, але, мамачка — іначай!.. За-
тое-ж вась і торбачкі ты гэтыя шыеш ды на мяне
з Сымонам наракаеш.

МАРЫЛЯ (ня слухаючы). Губіце вы сябе, мяне,
гэтых малых. Моцны мой Божа! Адно зьвэрам гля-
дзіць на ўсё і волі нікому нікае не дае, а другое
няславу на ўсю радню ўзводзе.

ЗОСЬКА. Мамачка! Што ты да мяне маеш?
я ратаваць усіх вас хачу, хоць мо' і гіну сама. Ды
пачым я знаю, што са мной творыцца? Можна нэхта
нейкія чары неразгаданыя над намі ўсімі завесіў,
і мяне, пасья таты, выбраў сабе за першую ахвяру?
Пачым я знаю? Ня думайце, мамачка, што я та-
кая, як табé і Сымону здаецца. Але што-ж? У вас
свая праўда, у мяне свая. Жыцьцё сваё кросны
жалобныя тэ і будзе ткаць, пакуль яму самі лю-
дзі не дадуць асновы з вечнай праўды і братняга
мілаванья, а ўтоку — з вечнай шчаслівасьці і ра-
дасьці.

МАРЫЛЯ. Э! пачала ўжо плот гарадзіць, каб за ім з сваім бязсорамствам схавацца! Сказала-бы адразу, што прадалася ў злыднєвы рукі самахоць і ўсё тут табé! Але не! Трэба яшчэ ўсялякай брахнёй мазгі другім марочыць. Маткі, мая родненькая, не ашукаеш.

ЗОСЬКА. Ты, мамка, сама сябé ашукаваеш, гэтак думаючы. Усё людзі самі сябé ашукаваюць, а ім здаецца, што хто другі таму прычынай. Але кіньма ляпéй, мамка, гэту спрэчку!.. Гляньце — якое прыгожае нéба на захадзе! Там, на гэтым нéбе мы калісь жыць будзем. І ня будзе там ні такое хаты разваленае, ні людзéй такіх нягодных: будзе там адзін вялікі дом для ўсіх чыста, а ў ім будуць жыць і іншыя людзі, як тут на зямлі, — будуць усé паміж сабой браткі ды сястрыцы родныя. Праўда, мамка!

МАРЫЛЯ. Але пакуль табé прыдзé пара туды ісьці, я цябé і твайго гэтага праклянү сваім матчыным словам.

ЗОСЬКА (сашчэпляваючы рукі). Мамачка! Што хочаце рабéце са мною, толькі яго не чапайце: ён Богу душой вінен, як і я ні ў чым благім ня вінна. Усё гэта няпраўда.

МАРЫЛЯ. А чаму прысягаць не хацéла? Га?

ЗОСЬКА. Бо... бо я ня вéдала і ня вéдаю, што праўда, а што няпраўда, і што грэх, а што ня грэх?

МАРЫЛЯ. То ён чаму сказаў: „позна, цётка!“

ЗОСЬКА. Бо і ён таксама нічога ня вéдае. (Уходзіць Сымон і Данілка, нясуць з сабой па куску дрэва на крыж і кладуць пасярод сцэны).

ЗЬЯВА ІІІ.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН — ДАЊІЛКА.

ДАЊІЛКА (кінуўшы палéна). Бяда мнé з гэтым Сымонам! У мянé сваé работы гібель, а тут памагай яшчэ яму крыж рабіць. (Салзіцца і возіцца з іскрыпкай).

СЫМОН (кінуўшы палёна на-крыж Данілкаваму. Панура). Тую рабіну ссэк, на каторай бацька... Емкі будзе крыж. З большага абчасалі і запілавалі з Данілкам, асталося толькі трохі абгладзіць і ўсё будзе гатова. Ці ня бачылі дзе струга?

ЗОСЬКА (устаючы). Я нэдзе, братка, яго бачыла. Зараз знайду! (Находзе струг і аддае Сымону). Можа што памагчы табе?

СЫМОН (стругаючы крыж, стаўшы на калёнях). Нічога ня трэба! Бачу, што часу ня маеш: вяночак пляцэш, завіваеш. Дык пляці, завівай, як добрыя людзі адны другім вярвачкі плятуць, завіваюць!

ЗОСЬКА (салзіцца і дае ей вянок, у старану). Мамка проці мяне, брат проці мяне, а хто-ж за мяне заступіцца?

ДАНИЛКА. Вось дык пайшла ў нас сягонья работа! Зоська вянок уе, Сымон крыж робе, мамка торбачкі шые, а я іскрыпачку раблю. Дзівіцесья людзі!

МАРЫЛЯ (да Сымона). Пад вэчар, як вас усіх тут ня было, прыходзіў ізпоў той і казаў, каб дарма ня йшлі яму на перакор. Хату ў дварэ дае і цябе з Зоськай бярэ на службу.

СЫМОН (горача). Нічога ня трэба, нічога! Раз сказаў, каб мне аб гэтым і не ўспаміналі. Ласка іх да парога, толькі да парога. У вочы лісам сьцэляцца, а як зыйшоў з воч, дык і з памяці проч! Ня трэба! Сам усяму рады дам! Адбудую хату нанова, гаспадарку нанова завяду. Жыцьцё пачнем новае. Вось толькі крыж паставіць і разбору дзела дачакацца! Ня там, у іх, а тут наша мейсца. Ніхто нас адгэтуль ня згоне і ня выстраша, каб хоць самога люцыпэра на помач выклікаў. Спакон вякоў усё гэта наша было, ёсьць і будзе. Мы ня прыблуды якія. Мы ня маем права і кроку даць адгэтуль у тую старану. Хай яны к нам ідуць, а ня мы к ім!

ДАНИЛКА. Ня вытрываеш — пойдзеш!

СЫМОН. Так! Але! Можа і праўда, можа навет і пабегу (загадліва), але як і з чым?..

МАРЫЛЯ. Пакуль ты свайго дапнеш, што мы ёсці будзем? Ні сам ня йдзеш нікулы ў зароботкі, ні другім не пазваляеш. На мянэ, матку тваю, і на гэтых малых ня маеш Бога ў сэрцы. Эх! Сымон, Сымон! Губіш ты сябэ і нас усіх.

СЫМОН. Ня бойся, мамка! Ня згублю! А калі згінем мы, то цэлы сьвёт аб гэтым даведаецца і праўда на верх выйдзе. Адно гора, што вы мне ўва ўсім прычыце: ты сваім заўсёдным нараканнем, а я ча, Зоська, сваёй к таму ліпкасьцю ў папяроч дарогі мне станавіцёся і топчаце тое, што я хачу сэяць.

ЗОСЬКА (падходзе к Сымону і кладзе яму руку на плячо). Эх, мой ты братачка родны! Го ды, нешакорны чалавек з плбэ выйшаў! Птушкаю—арлом быць-бы табэ і лётаць па паднябэсью, як лётае вэцер гэты вольны! Толькі ж бяда — крыльце не далзена табэ, саколе ты мой заркавокі. Не кажы, браток, што я тапчу тое, што ты сэеш. Хто ведае — можа ты гарэй сваёй гордасьцю топчаш тое, што сэю я сваім сэрцам дзявоцкім? Хто ведае?

СЫМОН (панура). Бацькаўская магіла і крыж гэты ведае!

ЗОСЬКА. Не перамэнны ты, братка! Спапяліць гэта гордасьць табэ душу і сэрца, у попел абэрне. А злосьць людзкая апаганіць тваю добрую славу, і нічога ты не дакажаш сваім праціўленьнем цэламу сьвету! Не сягонья то заўтра пойдзеш па таей сьпэжцы — дарожцы, па якой ўсё людзі ідуць. Уломяць цябэ, апусьцішся і загінеш.

СЫМОН. Але сам я самахоць не загіну, мянэ сіла большая загубіць, а ты па сваёй ахвоце сама сябэ аддаеш на гэту загубу, на глум вечны!

ЗОСЬКА (адходзячы ад Сымона. У старану). Божа! Як-жа мне цяжанька тут жыць! (Садзіцца і ўе вянок. Паўза).

ДАНІЛКА. Крыж рабіць робіш, а на чым яго павязэш?

СЫМОН. Не бядуй па гэтым! Не пайду каня вымаліваць ні да суседзяў, ні там, да іх! На сваіх плячо павязу — яшчэ датрываюць, — хопе сілы.

Як сам на сабé завалаку — балэй радасьці спраўлю таму, хто будзе спаць пад гэтым крыжам, а сам буду ведаць тое, што нікому не кланяўся, перад нікім не жабраваў.

ДАНІЛКА. А каму-ж гэта мамка торбы шые?
СЫМОН Шые, бо ня мае чаго рабіць. Але як пашые, то я што да аднэй папалю!

МАРЫЛЯ. Пакуль ты, дзёткі, прыбярэся паліць, то яны самі спарахнёюць на мнэ, на гэтых малых, а мо'і яшчэ на кім. Вось адна торбачка і гатова! (Падымае на руках, разглядае). Здаецца, добра будзе — ня мала і не вяліка, толькі яшчэ вярвачкі прывязаць. (Шукае і прывязвае).

СЫМОН. Эх, кіньце, мамка, дзяцініцца! Душу ў мянэ хочаце вырваць без пары--больш нічога! Не дасьцё спакойна навет крыж гэты кончыць.

МАРЫЛЯ. Што, дзёткі? Я-ж нічога! А што запас бяды ня чыне, то ты сам добра гэта ведаеш і разумееш.

СЫМОН (да Давілка). Паглядзі, Данілка, якога сука крыж зьбіць, бо ўжо ўсё гатова — абгладзіў.

ДАНІЛКА (шукае з сякерай, находзе крук у бервянэ і выдзірае). Вось зараз табé гэты кручок выдзеру: тата за яго — як віў путы — няньку чапляў. (Палае крук Сымону, той абчэсвае і зьбівае крыж).

ЗОСЬКА. Калі-ж ты панясеш яго Сымонка?

СЫМОН. Калі? Сягонья! А на што табé ведаць?

ЗОСЬКА. Так сабé, пытаюся. Але-ж гэта ўжо вэчар на дварэ: поначы несьці будзе нягодна?

СЫМОН. Няпраўда! Поначы ляпéй з крыжам ісьці. Ніхто цябé ня чэпе і не зьняважа. У ночы, а поўначы паняю, але ня ў дзень, бо ў дзень яшчэ і крыж мнэ выдзеруць, як выдзерлі з сэрца і душы ўсё добрае і сьвэглае. У ночы пайду з крыжам на магількі, як відма якое з таго сьвэту, каб аж нябошчыкам жудка было! Адзін тата мянэ мой пазнае і радасна выйдзе ка мнэ на спатканьне, — палзякуе за крыж і баслаўленьне сваё дасьць мне

на далейшую вытрываласць, на далейшую барацьбу з нядоляй. Бо ён, тата наш, інакшы, як усё нябошчыкі: ён ня лёг з імі у вадным мейсцы, а зусім асобна захаваўся ў сырой маці—зямельцы. І крыжык яму панясу я ў ночы, а ня ў дзень, як гэта ўсім носяць і стаўляюць.

МАРЫЛЯ. Я з табой пайду, сыноч! Яшчэ-ж ні разу я грэшная не змагла сьцягацца на яго магілку.

СЫМОН. Добра, мамка, панясём з табой! А ты, Зоська і Данілка, астаніцеся пільнаваць малых і хаты.

ДАНІЛКА. Каб ты мяне і гвалтам гнаў, то я не пайду у ночы ды яшчэ з крыжам. Каб яшчэ ваўкі дзе зьлілі або нябошчыкі напужалі.

ЗОСЬКА (падходзячы да Сымона). А ты пазволь мне братка ісьці туды разам з вамі! Як ты і мамка пойдзеце, мне будзе страшна аднаэй тут сядзець. Мне здаецца, што нейкае няшчасьце мяне тут спаткае. як без вас астануся.

СЫМОН. Не адна будзеш! Малыя, Данілка разам будуць

ЗОСЬКА. Яны спаць лягуць, а я, як цень, буду снаваць тут сама адна. Баюся я гэтага папялішча раскапанага. Мне тут зданьні ўсялякія здаюцца. Вазьмі мяне, братка, з сабою! (Да Марылі). Мамачка, вазьмеце мяне—я несьці памагу крыж вам!

СЫМОН. Перастань лезьці ў вочы! Не твая работа крыжы насіць, або за імі хадзіць. (Чуваць здалёк дажынкавую песьню. Сымон падыймае крыж і стойма дзяржыць яго пры сабе на проць публікі. Усё нейкую мінуту слухаюць песьню).

ЗОСЬКА. Ха! Дажынкавую песьню пяюць!

СЫМОН. Але! Дажынкi ў дварэ!

МАРЫЛЯ. Відаць к сабе дамоў ідуць.

СЫМОН. Але! Але пара і нам ужо ісьці!

МАРЫЛЯ (закручваючы хустку). Пара дзёткі!

Сымон узвалівае на плячо крыж і выходзе, за ім Марыля; Зоська памыкаецца таксама ісьці, але вярочаецца і канчае плясьці вянок).

З Ъ Я В А І V.

ЗОСЬКА — ДАЊІЛКА — ДЗЕЦІ.

ЗОСЬКА. Пайшлі! Не ўзялі мянэ з забой. Навет слаўца добрага не казалі. А так хацэла з імі, ісьці, так хацэла! Самі крыж панясьлі.

ДАЊІЛКА. Э-э! нацешысься яшчэ, Зоська, з крыжа! Пачакай трохі. Мнэ ўжо крыж пачынае балэць — мусіць з працы каля гэтае іскрыпкі, — будзе і табé тое самае!

ЗОСЬКА. Маўчы ты ўжо ляпэй, Данілка, аб гэтым! Ляпэй скажы вось, калі ты ўрэсьце скончыш гэту іскрыпку сваю?

ДАЊІЛКА. Тады, як ты зносіш вяночак, што цяпер пляцэш.

ЗОСЬКА. А скуль ты ведаеш, што я буду насьціць

ДАЊІЛКА. Фі! Каб я ды ня ведаў? Я навет ведаю, калі ты яго зносіш, а значыцца тады і іскрыпачка гэта мая будзе ўжо гатова.

ЗОСЬКА. Калі-ж гэта па твоему будзе?

ДАЊІЛКА. Тады, як ты сьцэжкі ў двор ня ўбачыш!

ЗОСЬКА. Што-ж гэта я, значыцца, асьлёпну?

ДАЊІЛКА. Можна і асьлёпнеш. Але ты і ўжо ня ўсё бачыш. Эх, Зоська! Шкода мнэ цябэ! У мамкі і Сымонкі ласкі ня маеш, а і там, дзе ты думаеш ласку знайсьці, дабро цябэ не чакае.

ЗОСЬКА. Чаму ты так гаворыш, Данілка?

ДАЊІЛКА. (Ня слухаючы). Няхай сабэ кажуць, што я дурнаваты, што я такі, што я гэтакі, але я ўсё бачу, і ўсё разумю. Не хачу толькі на верх вылазіць з сваім розумам, бо з ім цяперашнім сьветам далёка ня зойдзеш. Дурнаваты Данілка, ці зусім дурны — малы клопат! А толькі, што мэнш яго чапаюць і дрэнчаць, як якога разумнага, то гэта напэўна магу сказаць, бо ня ведаюць чым дасаліць яму, бо Данілка з усяго сьмяецца. А што-ж вы разумныя? Хоць-бы ты, Сымон? Таўпэхаецца, як Марка па пекле, ці як мухі ў смалé і больш нічога. Кожны вас шчыпе, кожны вас ашукавае, кожны

вас як-то кажущь, б'е і плакаць не дае. А каб вы былі дурныя, то хоцьбы вас і дрэнчылі, але затое ня так моцна, бо ня так-бы вас дурных баяліся, як баяцца цяпер вас разумных.

ЗОСЬКА. Да чаго ты ўсё гэта чаўнеш?

ДАНІЛКА. А хоць бы к таму, хто твой паніч, як адбудзецца з намі суд, ёдзе кудысь за мсра жаніцца.

ЗОСЬКА (выпусціўшы вянок з рук). Як гэта?.. Што ты кажаш?.. Паніч будзе жаніцца!.. Як гэта жаніцца?..

ДАНІЛКА. Як будзе жаніцца?.. Так, як і ўсе добрыя, ці няцобрыя людзі жэняцца. Ужо-ж ня так, як...

ЗОСЬКА (перабіваючы). А што-ж мне з таго? Няхай жэніцца! Вялікая мне бяда! Ці-ж ён мой жаніх, ці каханак?..

ДАНІЛКА. Дзеля каго-ж ты гэта ў вяночак убірацца сягонья манішся? Ну, але мне спаць хочацца! (Да дзяпэй). Пойдзем, малыя! Хто сьпіць, той не грашыць. Я сягонья абраў новае лежа для сьпанья: на маё шчасьце забыліся будку сабачую раскідаць, дык на мейсца Лыскі нашага, я з вамі, малыя, пасялюся. (Хоча выходзіць).

ЗОСЬКА (змагаючыся з сабой). Данілка! Ці гэта праўда, што ты казаў? Ці гэта праўда?

ДАНІЛКА (адвярнуўшыся). Вось, на табé груцы з бобам! Дурны сказаў, а разумны і павэрыў.

ЗОСЬКА. Дык гэта ты мне наманіў?

ДАНІЛКА. Ведама — наманіў! Ці-ж я ўжо такі, без усіх клёпак у галаве, каб разумным праўду гаварыць? Сьпі сястрыца, спакойна! (Выходзе).

ЗЪЯВА V.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА. Та-а-к! Паўне, што гэта няпраўда. Але, што са мной робіцца? Аб чым гэта я думаю? Так ці сяк сон мой залаты павінен разьвёцца; чары туманныя скончацца, і я, такая як цяпер, скончуся. Замэста мяне будзе другая нэйкая мара

цягнуць далей лямку сваё новае долі. Гарыстым і пяшчаным шляхам будзе яе цягнуць, як сibirнік тачку, пакуль аж сама сябе не дацягне туды, адкуль не варочаюцца... дзе тата.. да магілак! Бр! Што я думаю? Як-жа гэта ночка заўсёды нейкай чорнай і страшнай пгушкай кладзёцца на маё думкі! Зьвядуць гэтыя чорныя ітушкі няшчаснае жыцьцё маё ў цьму непраглядную! З сілы выбіваюся ў змаганьні з гэтым безгранічным сумам, што вакруг мяне сьцэлецца і жудкімі вачамі глядзіць у маё маркотныя вочы Ха! Уцяку ізноў адгэгуль і буду блукацца да самага белага дня там — дзе ён — дзе яго, свайго ненагляднага каралёвіча спаткаю. Буду далей сьніць пры ім дзіўную повесьць сваё моладасьці, чараўнічую казку свайго шчасьця, песьню буду пяць набалёлага сэрца і расплаканай душы! Пайду к яму ў вяночку гэтым. (Прымрае). Але! Як у кароне зьяўлюся к яму і зьвешу галаву сваю гаротную на грудзі яго лебядзіныя. (Чуваць шорах). Што гэта? Нехта йдзе! Данілка, гэта ты? Божа! Як страшна! Такі ж нехта прыбліжаецца! (Прытуліваецца к дзэраву).

З Ъ Я В А VI.

ЗОСЬКА — НЕЗНАЕМЫ.

НЕЗНАЕМЫ (з вёхай у руках). Ня пужайся, сястра мая! Я свой чалавэк, хоць і прыходжу ня званы, ня сланы.

ЗОСЬКА (перапужаная). Хто ты?... Хто вы?..

НЕЗНАЕМЫ. Хто—я? А ўжо-ж чалавэк! А што балей трэба ведаць, калі толькі ня гэта?

ЗОСЬКА. Я тут адна!.. нікога нямашака дома. Дык чаго ж вам трэба?.. Можна начаваць? Але, як бачыце, у нас няма як..

НЕЗНАЕМЫ. Мне нічога ня трэба, сястра мая. Я ня з тых, што толькі прыходзяць, каб што ўзяць, а з тых, што з сабою нешта добрае прыносяць.

ЗОСЬКА. Але, калі я вас баюся, чалавэча! Вы нейкі такі дзіўны!

НЕЗНАЕМЫ. Ня бойся, сястра! Я—ліст адарваны з таго самага дэрава, што і вы, што і многія міліёны падобных. Вёцер свабодны прынёс мяне сюды, на вашу руіну Хацёў бы з табой і з братам тваім аб важных справах пагаманіць.

ЗОСЬКА. Я-ж вам казалы, што нікога няма дома, а я сама нічога ня ведаю.

НЕЗНАЕМЫ. І нічога, сястра, ведаць ня трэба, а што трэба — я скажу, а ты гэта брату перадай... Слухай, сястра! Склікаецца сход вялікі і ўсе браты і сёстры павінны на гэны сход з'явіцца.

ЗОСЬКА. Хто склікае?

НЕЗНАЕМЫ. Сам па сабе склікаецца. Ніхто ня ведае ад каго наказ такі выйшаў, а ўсе, дзе толькі кліч дабег, уздымаюцца і йдуць, як мурашкі йдуць!

ЗОСЬКА. А калі хто ня пойдзе?

НЕЗНАЕМЫ. Хто самахоць ня пойдзе, над тым пракляцьце завясне, бо на сходзе жыцьцё міліёнаў будзе важыцца, а ў такіх вялікіх справах і адзін чалавек можа сабой сюды ці туды перацягнуць.

ЗОСЬКА. То і я мушу ісьці на гэны сход?

НЕЗНАЕМЫ. Але, сястра! Толькі старцы і дзеці ад яго звольнены.

ЗОСЬКА. А куды ісьці?

НЕЗНАЕМЫ. Сумлёньне і жаданьне сабе і другім шчасьця дарогу табé пакажа. У гэтым вяночку ідзі! Толькі трэба ісьці не азірацца, бо хто азірнецца — у слуп сыпячы замініцца, каторага і пяруны пасыля з мейца ня зрушаць!

ЗОСЬКА. Та-а-к! Я пайду, я мушу куды небудзь ісьці адгэтуль; тут так страшна, так страшна!

НЕЗНАЕМЫ. Ідзі, сястра! і брата за сабою вядзі, а я тымчасам к другім пайлу кліч клікаць.

ЗОСЬКА. Я скажу Сымону. Толькі, мусіць суд наш пакуль не адбудзецца, ён ня пойдзе на ніякі сход, пэўне, што ня пойдзе.

НЕЗНАЕМЫ. Але пасыля суду хай прыходзе! Дый яшчэ буду ў вас.

ЗЬЯВА VII.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА (садзіцца на зямлі). Які нязвычайны чалавек! Казаў — яшчэ будзе ў нас. Але хаця-б толькі ня ў ночы? А то так яго слухаць страшна, хоць за адно і хочацца слухаць. Штоосьці нявысказанае цягне і к яму і на гэны сход нябывалы... Нязвычайны чалавек! Ня знай, ня ведай — сястрой мяне называў! Чаму ён мяне так называў? Ха! Трэба ўцякаць адгэтуль, а то яшчэ хто другі такі прыйдзе і жудасці ўсялякае з сабою нанясé. Пайду! Пайду к яму, к свайму месяцу святлянаму, абаўюся каля яго, як хмель каля дубочка, і забудуся хоць на час на сваё думкі трывожныя, на самую сябе бяспрыпынную. Як ручэйку кужалю — распушчу касу сваю дзявоцкую па плячох сваіх бэлых... ён любіць мяне такую! (Распускае касу). А цяпер палажу на галаву вяночак з васількоў, бо ён казаў, што мае вочы як васількі, дык няхайжа васількі на валасох маіх красуюцца! (Кладзе на галаву вянок). Цяпер, як раз, буду русалка. Бо такі-ж русалкай ён мяне сваёй завёць, ды пэўне я калісь і буду ёю. Бо люблю гэта царства русалчына! Там яны сабе, то, як рыбка, у вадзіцы плюскаюцца, то ў лёс выходзяць і на галінках калышуцца, як тыя кветкі — званочки ўлётку на сенажаці. Шчасьлівыя явы, гэтыя русалачкі, шчасьця нашага дзявочага насьледнікі! Шчасьлівыя і спакойныя! А ты тут мучыся, дзяўчына, ня ведаючы, як і што з сабою чыніць! Але пара йсьці ўжо! Ен, залацёнкі, даўно пэўна чакае мяне. Так! Даўно мясячык сваё зоркі чакае, а яна ўсё толькі здалёк яму ўсьмяхаецца. (Устаё і памалу з распушчанымі валасамі ідзе, пасля зьдзіўленая адступае назад да сярэдзіны сцэны). Ен сам ідзе ка мне, ён сам! Ах, якое шчасьце! (Уходзе паніч, Зоська часіну любуецца ім, а пасля вісьне ў яго на шыі).

З А С Л О Н А.

АКТ ЧАЦЬВЕРТЫ.

Час — позная восень. З саду апала лісьце. Сьцюдзена.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ — АЛЕНКА — ЮРКА.

МАРЫЛЯ (уходзе з Алёнкай і Юркам, сама нясе гальлё, а Алёнка з Юркам — бульбу ў прыполіках). Ціха, дзёткі, ціха! Зараз абагрэемся і павячэраем. (Кідае гальлё). А бульбачку сюлы сышце! (Дзёткі высыпаюць). Кажаче — халодна? Ну, дык зараз агоньчык вам распале! (Распалявае). Цяпёр садзэцеся, дзёткі, і грэйцеся, а бульбінкі на агоньчык, на жарок кідайце, каб скарэй пякліся! Ня бойцеся, яшчэ не замерзьнеце і з голаду не памрыць, пакуль я тут жыву! Але пакуль што ня так вельмі халодна. Во, як прыдзе канец восені, ды зіма з сьнегам загуляе, тады — рэч іншая! Ну і тады нічога, дзёткі, нічога! Мінае лёта, міне восень, зіма, а там і вясна прыдзе. Цёпленька будзе, сонейка будзе грэць, траўка зелянець, птушачкі пяць, садочкі цьвісьці... А цяпёр грэйцеся, дзёткі, грэйцеся! Каб толькі Сымонка наш скарэй з суду вярнуўся.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і ДАНИЛКА.

ДАНИЛКА (падходзячы к агню). А! як добра, што мамка разлажылі агоньчык, і бульбачку пячыць, бо мне, праўду кажучы, дрыжыкі па цэле

так і скачучь, не раўнуючы, як смык па йскрышцы, а тут (паказвае на живот) кішка з кішкой у такія між сабой кулачкі йдуць, што хоць ты вурадніка кліч разбароніваць іх! (Садзіцца і грэецца). А та-та! Як цёпленька! Страшэнна ня люблю сьцюжы! Так здаецца, на гэты час закапаўся-бы дзе ў бярлог, як мядзвэдзь, і праспаў-бы да самае вясны, бяда толькі што на скуры мядзвэджая шэрсць ня вырасла!.. Мамка, чаму я не мядзвэдзь?

МАРЫЛЯ. Бо ты дурненькая варона! Сам ня ведаеш, што чаўпеш.

ДАНІЛКА. Э э! Каб я быў хсць варонай!.. Ужо-б даўно са сваёй іскрыпачкай паляціў адгэтуль, куды колечы ў цяплэйшую хату. Але што з пустога ў парожняе пераліваць! Мо' я трохі і мядзвэдзь і варона, але ўсё роўна толькі — Данілка: на лёва ці на сакала трудна пры цяперашніх варунках выкіравацца. Скончу іскрыпачку — ужо нямнога асталося каля яе работы, і пачну сабе іграць. — Каму вясельле, каму — хрэсьбіны, а каму... Бяда толькі, што ня можна іграць на хаўтурох, а то такога „Лазара“ завёў-бы, што хоць у прысядкі йдзі!

МАРЫЛЯ. Ну, і дагаварыўся! Ці-ж пад „Лазара“ ідуць у прысядкі?

ДАНІЛКА. А чаму-ж не пайсьці? Я сам першы пусьціўся-бы. Мне, калі музыка зайграе, дык і ў сярэдзіне ўсё йграе, а ногі так і чэшуцца да падскаківаньня.

МАРЫЛЯ. У цябе ўсё нялюдзкае. Толькі-б і скакаў там, дзе іншыя плачучь.

ДАНІЛКА. Э! Бо скакаць ня ўмеюць, дык і плачучь; як мокрыя вароны сноўдаюцца, або як блёкату аб'еўшыся... Ну хоць-бы так, як наша Зоська.

МАРЫЛЯ. А што — Зоська? Дзе ты яе бачыў?

ДАНІЛКА. Дзе бачыў? Я з двара ішоў, а яна ў той бок цягнулася, распусьціўшы валасы, як русалка якая.

МАРЫЛЯ. Няшчасная дзяўчына! Дарэшты губіць яна сама сябе гэтай гульнёй непатрэбнай. Не кажы хаця аб гэтым Сымону.

ДАЊІЛКА. Камэдыя — хто ня ведае, а хто і ведае, дык усё роўна — камэдыя. Чаго гэта Зося хоча ад іх? Там зусім добрыя людзі жывуць. Вось хоць-бы я... Пайшоў сягоньня к ім у пазыкі: прашу, каб далі жылаў, ці кішак на струны і хваста на смык. Ну, яны мне так усё гэта і пазычылі, але толькі на струны дроту далі, бо кажуць, што ў іх кішкі і жылы ўсё выйшлі і няма ў запасе. Не кажэце толькі, мамка, Сымону, што я ў гэтыя пазыкі хадзіў туды, а то яшчэ з хаты вон выгане.

З Ъ Я В А Ш.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН (уходзе і садзіцца. Панура). Ці няма чаго зь ёьці?

МАРЫЛЯ. Зараз будьба сьпячэцца. Ну што? Як?..

СЫМОН. Усё прапала: мы прайгралі! Не даказалі сьвэдкі, сваё людзі не даказалі нашае даўнасьці на гэту зямлю. Усё сьвэдкі праз некага былі падкуплены і споены. Дванаццаць чалавэк прысягнула крыва і суд ня мог уважыць нашага прашэньня: пацьвярдзілі пёршы прыгавор і прысудзілі выносіцца адгэтуль. Канчальную пастанову выдалі... далей няма куды падаваць.

МАРЫЛЯ. Ну і што-ж мы цяпер будзем рабіць? Якую ты цяпер у восень раду знойдзеш?

СЫМОН. Якую раду? Якую раду? Ужо-ж, як і не раз гэта казаў, не злажу сваіх рук, як да малітвы, і не пайду к ім прасіцца ў закутнікі! Будку якую да часу скідаю і будзем сядзець тут да вясны, а да вясны шмат чаго можа перамяніцца на сьвэце.

МАРЫЛЯ. Проці закону хочаш ісьці — большай бяды сабе наклікаць?

СЫМОН. Ня проці закону, а проці нашых згубіцеляў — крывапрысяжных сьвэдак і проці тых,

што гэтых сьвэдак падкупілі іх-жа крывавамі медзякамі. Вось такім проці хачу ісьці!

ДАНИЛКА І-і! Адзін дурань грошы бярэ, а другі дурань дае на тое гандаль.

СЫМОН (са злосьцю). А ты—трэці дурань—ідзі гутарку вясьці са сваёй іскрыпачкай, а ня тут! (Данілка адходзе ў старану).

МАРЫЛЯ. Што ты адзін зробіш проці ўсіх? Ня йдуць, мой сыноч, рэчкі ў гару і ня круціцца крыльле ў ветраку проці ветру. Ні такой дарогай ішоў ты і хочаш да ёй ісьці, ох, не такой! З самага пачатку я прачувала, што нічога з гэтага твайго ўпорства ня выйдзе, і што-ж? ці не мая праўда? А трэбыло пакарыцца! Давалі хату, службу давалі, добра можна было прыстроіцца, хоць бы гэтыя малыя мелі які-такі прыпынак—цёплы начлёг і лыжку гарачае стравы. Ты гэтага не захачэў — усё суду нэйкага чакаў. Вось табé і суд!.. Хочаш будку нэйкую паставіць?.. Ну, паставіш, і што з таго? Так сама прыдуць раскідаюць і выядуць сьцюжоа ў чыстае поле на пацэху ваўком галодным.

СЫМОН. Хай раскідаюць, хай выводзяць! Ізноў вярнуся, ізноў тут сяду і буду вясны чакаць.

МАРЫЛЯ. Пакуль так дачакаеш вясны, — мароз табé і нам усім зубы высьць, у ледзякі абэрне.

СЫМОН. Дык і што-ж там такое? Абэрнемся ў слупы замарожанья, у камяні няскратныя абэрнемся, а сэрцы тады нашы з сэрцам зямлі зрастуцца, і ніхто не паважыцца крануць нас, бо той, хто кране — сам у крыгу лёду абэрнецца, і ніякае сонца не растопе ўжо гэтае крыгі!

МАРЫЛЯ Ты, сягонья, як не пры сваім розуме, Сымоне! Як у гаручцы брэдню нэйкую страшную вядзэш. Паслухай ляпéй, дзэткі, мянэ, я-ж цябé гадала, — пакарыся ты ім, — яшчэ ня позна!

СЫМОН. Ха-ха-ха! Пакарыся! А ці ведаеш, мамка, што гэта знача ім пакарыцца? ці хоць дагадаваешся? Гэта, мамачка, знача: прадаць, утапіць сябé, цябé, нас усіх у няволю ім на вéкі вéч-

ныя — запрапасьціцца ў вечнае рабства, з каторага выхаду ніколі ня знойдзем ні мы, ні тыя, што пасья нас гэта рабства ў спадчыне атрымаюць. Ці ведаеш, мамка, гэта?

МАРЫЛЯ. Нічога я, дзёткі, ня ведаю, але як праз сон дагадаваюся чаго ты хочаш. На сваю і нашу нядолечку такі ты ўдаўся. Не здарма з гэтага людзі старыя нічога добрага не варажылі ні табé, ні бацьком тваім, ох, не здарма! (Пауза). Апомніся, сынок! Падумай, адпусьціся, выкінь гордасьць з сэрца і паслухай маткі! Ведай, што матка родная да зрады дзяцёл сваіх не давядзэ. Ня хочаш сам к ім ісьці — я пайду, мнэ старой усё ўвойдзе. Яны не адмовяць вашай просьбе, ды на Зоську ласку маюць.

СЫМОН. О, каб іх зямля не насіла з гэтай іхняй ласкай! (Уходзе Незнаёмы — з вёхай).

ЗЬЯВА IV.

Тыя-ж і НЕЗНАЕМЫ.

ДАНИЛКА (утаропіўшыся ў старану). А гэта хто яшчэ такі за прарок з вёхай?

НЕЗНАЕМЫ (гавора найбалéй зварочаваючыся да Сымона). Тыдні тры таму назад я ў вас быў, добрыя людзі, толькі дома ўсіх не застаў — адна сястра была... Цяпер ізноў прыходжу з тым самым.

СЫМОН. А! гэта вы мусіць той самы, аб каторым Зоська гаварыла? На нейкі сход людзей склікаеце?

НЕЗНАЕМЫ. Але, але! На вялікі сход! Пара ўжо і табé, браце мой, з свайго гнязда зьнімацца!

МАРЫЛЯ. Наша гняздо раскідана.

НЕЗНАЕМЫ. Суд твой, мнэ казалі, сягонья кончыўся, цяпер ты вольны, як птушка — нішто цябé ня вяжа.

МАРЫЛЯ. Якто—нішто ня вяжа? А я—маці яго, а малыя гэтыя, каторых павінен памагчы мнэ гадаваць і ў людзі вывесці?...

НЕЗНАЕМЫ (ня слухаючы). Годзе нацягаліся тваé дзяды і прадзеды ношкі непасільнай! Выбіла

гадзіна і ты мусіш, як арол магучы распусьціць сваё крыльце і ляцець туды, куды ўсё цяпер зьятаюцца. Кончылася чалавечае вечнае начаваньне, і сьвітаньне агністае пачынаецца на зямлі ад краю да краю. ад мора да мора!

ДАНІЛКА (у старану). Што ён чаўпé? — Па мойму вечарэе, а па ягонаму — сьвітае. Ці я сьляпы, ці ён ня бача?

НЕЗНАЕМЫ. На крыжох магільных гараць сьвэчкі грамнічныя, а на курганох адзірваёлых вёхі смалістыя палаюць і шляхі асьвэчаваюць для ўсіх тых, што йдуць на гэна зборышча вялікае. Гора таму, хто будзе спаць у гэты час трывожны!

СЫМОН. Трудна зразумець вас, чалавэча! Скажэце-ж мне хоць: на што гэта зборышча склікаецца?

МАРЫЛЯ. Але, на што? Можа зямлю будучь даваць?

НЕЗНАЕМЫ. Смока выганяць!

УСЕ. Смока?! Якога? (Дзёці са страхам туляцца да Марылі)

НЕЗНАЕМЫ. Ня чулі?.. Ды дзе вам пачуць! Вы ўсё ў гэтых ламах капашыцеся, як чэрві прыдаўленыя каменем, і сьвэту божага ня бачыце і нічога слухаць ня ўмеце.

ДАНІЛКА (у старану). Ну, я то пэўне-б аб гэтым ведаў, але мусіць гэта брахня?

НЕЗНАЕМЫ. Ад нейкага часу пасяліўся на нашай зямлі ў заварожаным балоце страшны смок-упыр...

УСЕ. Аж навет упыр!

НЕЗНАЕМЫ. Але, але, добрыя людзі! І вось праз гэтага смока-упыра пайшлі на цэлы сьвёт усялякія беды і няшчасьці.

МАРЫЛЯ. Ня ўжо-ж гэта і нас праз яго гэ-такае гора спткала?

СЫМОН. Мамка, не перапывайце гутаркі!

НЕЗНАЕМЫ. Пошасьці ўсялякія сёе жмэняй сваёй каршуновай—гэта, каб сіла народная не ўзьявлячылася і яго не змагла, а туманы чорныя ў вочы ўсім пускае, каб людзі ня бачылі яго. По-

начы з хаты ў хату заходзе і кроў з сэрцаў цёплую смоча, а ў душу яду свайго падлівае, каб яна прасьвётласьці ніколі нікае ня бачыла. Дзе толькі яго хоць цень прашмыгнэцца — там ненавісьць страшная між братамі і сёстрамі, як вужака разгнёжджываецца, нявінная кроў на зямлю ліецца, а путы зьлёзныя бразгаюць на руках чалавечых, як званы на ўсеночную. Катнія жаданьні ў думках людзкіх расплоджавае, і на самае сонца кладзе жалобную пакрывацьню. Удоў і сірот у рабства голаду і холаду заганяе, а бацьком і маткам бяз часу дзэтак на заўсёды ад грудзёй вырывае, — гэта ўсё, каб хвалу сваю смочую ўзьвялічваць. Вось які ён — гэты смок-уцыр!

ДАЊІЛКА. А скажэце, дзядзька: ці ты бачыў яго?

НЕЗНАЕМЫ. Ніхто ня бачыў!

МАРЫЛЯ. Дык як-жа гэта?

НЕЗНАЕМЫ. А вельмі проста: усё дагэтуль думалі, што гэта ня смока работа, а так Бог даў.

СЫМОН. А як-жа гэта будзе сход выганяць яго, калі ніхто і ня бачыў?

НЕЗНАЕМЫ. Як усё чыста браты і сёстры на сход прыйдуць, тады ўсё і ўбачаць яго, бо, каб убачыць яго, — трэба ўсё вочы ў вадно мейсца сабраць.

ДАЊІЛКА. А ён не пасьць за гэтакую штуку ўсіх?

НЕЗНАЕМЫ. Ён толькі зьсесьць таго, у каго да канца ня хопе адвагі глядзець яму сьмэла ў вочы.

ДАЊІЛКА. Ну, як так, то я на гэны сход не пайду!

МАРЫЛЯ. Дык, значыцца, і Сымона майго хочаце звабіць туды?

НЕЗНАЕМЫ. Я нікога, маці, ня ваблю! Я толькі кліч клікаю і разнашу гэтую вёсьць усім чыста ад хаты да хаты. А хто яшчэ ня згінуў зусім і не запрапасьціўся з душою ў смокавых лапах, — той сам пойдзе, і нікая сіла яго ня стрымае.

СЫМОН. Я не пайду, хоць мяне ўжо і цягне туды. Я павінен тут астацца, каб рукамі і зубамі трымацца гэтай спадчыны бацькавай, бо як згублю яе — мейсца мне на цэлым сьвэце ня будзе.

НЕЗНАЕМЫ. Што-ж, браце мой? Думаеш, што гэта лаціна зямлі скрозь дна праваліцца? Так ты думаеш?

СЫМОН. Не праваліцца; але як зыйду — мяне назад сюды ня пусьцяць.

НЕЗНАЕМЫ. Ня бойся! Без тваіх рук нідзё не абойдуцца

МАРЫЛЯ. Як сабе хочаце, добры чалавэча, а я Сымона свайго ад сябе нікуды не адпушчу! Хай ляпэй думае, як хлёба і начлэгу дастаць на зіму.

НЕЗНАЕМЫ. Ня ўтрымаеш маці свайго сына, калі ў ім кроў разгарыцца і душу яго к сьвятлу пацягне. Пойдзе, хоць-бы зямля перад ім расступалася. З запаленай паходняй пойдзе праз пяскі халодныя і праз лагі балотныя туды, адкуль я к вам з гэтай вэсьцю прыходжу. Голае патаёмны, што дагэтуль драмаў у глыбінё грудзэй, павядзе яго так лёгка, што і не агледзіцца, а крыўда, якую бацькі яго цярэлі і ён сягонья цярыць, падганяць будзе яго; можа навет будзе гнаць яго на вельмі і вельмі страшэнныя рэчы. Але нічога — пойдзе і возьме сваё! (Паўза). Што, Сымон? Час ня сьпіць! Там чакаюць цябе сотні, тысячы, міліёны такіх, як ты, і ты, ведаю, на іх даўно чакаеш, толькі стараешся гэта заглушыць у сабе. Час прагнуцца, Сымоне! Час!

СЫМОН. (звэсіўшы галаву як-бы сам да сябе). Кінуць матку, кінуць зямлю і пайсьці?! А ці знайду я там тое, што тут згублю? Ці знайду? Але штось цягне туды! Ачараваў ты мяне, чалавэча. На дзвэ палавіны разрываюцца мае думкі і душа мая. Як-жа гэта неяк раптам прыйшло. Як-жа мне загадала страшную загадку — ні тут астацца, ні туды пайсьці?!

НЕЗНАЕМЫ. Час, Сымоне, час! Агляніся кругом сябе і ўспомні ўсё. Дагэтуль ніколі ты сьпеж-

кі свае ня бачыў, бо вечна нязмытыя сьлёзы на вачох тваіх вісэлі, хоць чырвоная кроў з цябе капала на сьляды твае. Наганяў ты сабе мазалі непазбытыя, як араў і сёяў, а груганы пражорлівыя зярняты твае сьпэлыя клявалі. Як нарадзіўся ты— штось думаў, штось рабіў, тварыў, а што? Нядолю сваю толькі з году ў год гадаваў і пашыраў панаваньне яе. Пэсень і казак чароўных шмат табé матка над калыскай тваёй напяяла; яны доўга ў душы тваёй жылі і радавалі цябе, а што з іх сягонья асталося? Асьмяялі, аплявалі іх табé нязванья госьці, мучыцелі твае — гора ды крыўда! Агляніся, Сымоне! Успомні, разваж усё! Успомні матку, сястру сваю ўспомні, га! і тую вяроўку, на каторай бацька твой павесіўся! (Шыбка выходзе).

ЗЬЯВА V.

ТЫЯ-Ж без НЕЗНАЕМАГА.

СЫМОН (як-бы збудзіўшыся). Ах! Ён выйшаў ужо! (Хоча бэгчы за Незнаёмым).

МАРЫЛЯ (хапаючы за руку). Сымонка! куды ты, дзёткі?

СЫМОН. Пусьцеце, мамка! Я хачу папытацца, у якім мейсцы той сход склікаецца?

МАРЫЛЯ. Ня трэба! Ня йдзі! Нашто ён табé? Я цябе прашу, дзёткі, астанься!

СЫМОН. Я толькі папытаюся, і вярнуся назад.

МАРЫЛЯ. Ня ведаеш дзе, і ня трэба! Нашто табé гэны сход страшны? Я ня пушчу на яго цябе! Ня пушчу!

СЫМОН. Мамка, пусьцеце, я толькі даведаюся і больш нічога!

МАРЫЛЯ (віснучы Сымону на шыі). Усё роўна — ня трэба! Там згуба твая і наша. Ах, Божухна мой! Чаго яго гэтага шалёнага клікача прынясла сюды? Што яму трэба ад нас? Няшчасьце за няшчасьцем так і йдзе на бэдную маю галаву! (Плача).

СЫМОН. Чаго плачаш, мамка? Яшчэ-ж нічога такога страшнага ня сталася. Ня плачце, мамка! Калі ўжо так хочаце, дык не пайду і пытацца навет.

МАРЫЛЯ (апускаючыся на зямлю). Дабіваеце мянэ! Зусіх старон дабіваюць! Жыцьцё, якое ёсьць, адбіраюць. Кара Божая звалілася на ўвесь род наш. Ах, ты долечка мая няшчасная!

СЫМОН (адыйшоўшыся ў старану). А ўсё такі мушу даведацца, дзе гэны сход склікаецца, каб там і няма ведама што! І трэба-ж было мне не папытацца ў яго? Ці не сказаў ён толькі часам Зосі гэтага? (Да Марылі). Мамка! дзе Зося?

МАРЫЛЯ (відавочна манячы). Бог яе ведае? Нейдзе выйшла. Мусіць ці не пайшла ў грыбы.

ДАЊЛКА. Я ж табэ, мама, казаў! Зоська пайшла... (глянўшы на матку не дагаваравае).

СЫМОН. Куды пайшла?

ДАЊЛКА. А мусіць у грыбы, як мамка казала, я ня ведаю.

СЫМОН. Мавіш! Добра ведаеш, а толькі ня хочаш казаць. Кажы! а то...

МАРЫЛЯ. Нашто яна табэ? Пайшла і прыйдзе. Ці ж першы раз.

СЫМОН. Першы, ці ня першы, а сягоньня я мушу ведаць, куды пайшла. (Прыступаючы да Давілка) Кажы, шэльма, а не — то біць буду!

ДАЊЛКА. Я-ж табэ кажу, што ня ведаю. А біць мячэ ня маеш права: на тое маці ёсьць.

СЫМОН. Яшчэ ён, жаба, будзе са мной абрыдацца! Калі пытаюся, то мусіш сказаць. Я старэйшы за цябе, і ніякі прыблуда, а брат твой.

ДАЊЛКА. Хоць ты і старэйшы, хоць ты і брат мой, а ўсё роўна, калі і ведаю, то не скажу! Што-ж ты са мной зробіш?

СЫМОН. Выбрашаш усё, аж міла будзе, як юху гаду снушчу!

МАРЫЛЯ (да Сымона). Кінь ты да яго чапіцца! Што з табой сягоньня зрабілася?

СЫМОН. Калі пытаюся, то няхай кажа! (Да Давілка). Ну! Чуеш, ці не?

ДАНІЛКА. А як-жа! Чую! Нашто-ж у мянэ вушы?

СЫМОН. Ну дык кажы! А не — то, як бачыш душу з цябэ выматаю!

ДАНІЛКА. Не скажу!

СЫМОН. Скажаш!

ДАНІЛКА. Хоць зарэж!

СЫМОН (хапаючы сякеру). Кажы, вужака! а то, як стой, на дробныя кусочки іскрыпку пашчапаю!

ДАНІЛКА (хаваючы пад сябэ іскрыпку). І іскрыпкі ня дам шчапаць, і не скажу!

СЫМОН (вырывае з пад Данілі іскрыпку і хоча сеч). Скажаш?

ДАНІЛКА (кідаючыся к Сымону на калённе і цалуючы рукі). А братачка, а родненькі! Пасячы ляпэй мянэ самога на дробныя кусочки, а іскрыпкі не чапай! Богам цябэ прашу!

МАРЫЛЯ (адцягаваючы Сымона). Ці не ашалеў ты сягонья!..

СЫМОН (баронячыся ад Марылі). Адчапіся, Мамка! (Да Данілі, замахаваючыся тапаром над іскрыпкай). Кажы!

ДАНІЛКА (ёнчучы). Сымонка, братачка! Не сячы! Ляпэй мянэ забі, зарэж, што хочаш зрабі са мной, а іскрыпачкі не чапай! Другой такой за ўсё жыццё не зраблю.

СЫМОН (ізноў замахаваючыся тапаром). Пасяку на дробныя шчэпкі! Кажы!..

ДАНІЛКА (прыпадаючы галавой да іскрыпкі). Сячы па маёй шыі, а іскрыпачкі не чапай! Але ўжо скажу, скажу табэ, дзе яна!..

МАРЫЛЯ (ухапіўшыся за сякеру). Давай мне сякеру! Давай сякеру! я сама табэ скажу, дзе Зоська. (За спэнай шум; чуваць Зоськін голас: „Пусьцеце мянэ... Я сама пайду. Пусьцеце“. Двое дворных людзей уводзяць на спэну Зоську з завязанымі назад рукамі).

ЗЬЯВА VI.

Тыя-ж, зоська і дворныя людзі.

АДЗІН З ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ. Хацэла каля палацу павесіцца, дык казалі зьвязаць і сюды прывесьці!

ЗОСЬКА (хочучы вывальніць з вяровак рукі, у страшным мучэньні). На што рукі зьвязалі? Мамачка, браточкі, зьмілуйцеся, разьвяжэце!! За што так пакаралі?!

(Марыля, Сымон, Данілка застываюць у сваіх позах ні то здзіўленья, ні то перапужаньня. Дзэці падбягаюць і туляцца да Зоські. Дворныя людзі выходзяць).

(Памалу апускаецца заслона).

АКТ ПЯТЫ.

Час — каля Усіх Сьвятых. Вёчар. Цёмна. Глуха.
Заводзе вёцер.

З Ъ Я В А І.

МАРЫЛЯ-ДАЊІЛКА-ДЗЕЦІ.

ДАЊІЛКА (увесь час выводзячы з перарывамі на сваёй скончанай іскрыпцы сумную мэлёдыю). Мамка, уця-кайма адгэгтуль, а то ўжо і мне трудна вытрываць: так тут халодна, цёмна, страшна!

МАРЫЛЯ (грэючыся з дзяцьмі каля вогнішча). Як Сымон скажа, так і будзе, нічога я ў гэтым сваёй воляй парадзіць не магу.

ДАЊІЛКА. Усё Сымон, ды Сымон! Ці-ж без яго, дык і абыйсьціся ня можна. Я-ж на што ў цябе?

МАРЫЛЯ. На што? Пішчэць толькі на іскрыпцы, ды і ўся з цябе тут рада і парада! Як цяпер во пішчыш, ды пішчыш, хоць вушы затыкай.

ДАЊІЛКА. А ўсё такі скажы, мамка, праўду: у гэтай іскрыпцы лепшы голас, як у тэй, што раней у мяне была?

МАРЫЛЯ. На тэй гудзеў, як авадзень, і на гэтай так сама выводзіш нейкае нэшта паўтара людскога. Знайшоў калі музыкай займацца! Жалоба па бацьку яшчэ не адыйшла, з Зоськай такое няшчасьце прылучылася, а ён—на, табé! На іскрыпцы выігрывае

ДАЊІЛКА. Мамачка, я-ж нічога вясёлага і ня йграю, а ўсё такое, як сама чуеш, што і па нябошчыках ня грэх галасіць. Жалобная музыка, бачыш у мяне выходзе, а не якая другая.

МАРЫЛЯ. І толькі больш жалю задаеш, аж-но толькі сэрца на кускаі разрываецца. Думак сваіх не магу ў парадак прывясеці.

ДАНІЛКА. А якія там думкі? Узяў пастанавіў раз кінуць гэта бяспрыпыннае прыпынішча, ну дык і што тут мазгі думкамі сушыць. Сабраў сваё мінаткі ды, дай Божанька ногі і здароўе!..

МАРЫЛЯ. У цябе ўсё проста з моста, а клітку ў галаве і за грош ня маеш. Ну, мы няхай сабе пойдзем — добра! А Сымон, Зоська? Як па твоему здаецца: вырачыся мы іх павінны? Што?

ДАНІЛКА. Няхай і яны з намі йдуць. Ці-ж ім хто не дае.

МАРЫЛЯ. А калі ня хочуць?

ДАНІЛКА. Дык іх аддзяліць трэба, калі ім кепска з намі жыць і калі цябе ня ўмеюць слухаць.

МАРЫЛЯ. На што іх аддзеляваць! Яны самі даўно ўжо аддзяліліся ад нас, але толькі я—матка—ад іх не магу аддзяліцца і пакінуць іх тут без ніякага парадку і ладу. Ды што ты, дурнёнькі разумееш у гэтым?

ДАНІЛКА. Я толькі тое разумёю, што ўцякайма адгэтуль, мама, ды ўсё тут! Есьці няма чаго, хаты няма, скоро зімабудзе, сьцюжа, сьнег, мароз... Бр! Аж цяпер усяго да костачак холадам пераймае, як шпількамі зьлёзнымі. Замерзнем, мамка, запраўды замерзнем. На ледзякі абэрнемся, як Сымон казаў. А я не хачу быць ледзяком, бо як тады буду я на йскрыпачцы сваёй іграць? То-ж пальцы напэўна зусім падубянеюць, ды йскрыпачку мароз пашчапае. А такая звонкая ўдалася, такая звонкая!

МАРЫЛЯ. Але-ж Сымон, Зоська!..

ДАНІЛКА. Як Сымон ня хоча з гэтым няшчасным папярлішчам расстацца, то і Бог з ім! Без яго дадзём сабе раду.

МАРЫЛЯ. То што-ж з таго? Але-ж ён і нас не адпускае?

ДАНІЛКА. Дык шіханька ўцячом ад яго, сягонья ўцячом. Пакуль ён вярнецца, то нашага і сьлёду не астанецца. Гэтага свайго сходу, што той дурны з вэхай начоўп яму, можа і бяз нас шукаць,

аж надта можа! Усё-ж роўна мы яму шукаць не памагаем.

МАРЫЛЯ. Казаў-жа, што ўжо на сьлёд напаў, і скоро ўсё скончыцца. Неўзабаве ўсю гаспадарку да ладу прывядзе.

ДАНИЛКА. Чакай баба Пятра—будзеш сыр ёсці! Яму ў галавэ ўсё да гары нагамі перавярнулася, а мы слухаць мусім і чакаць нейкае злыбяды, апошняя канца свайго.

МАРЫЛЯ. Ну, а Зоська?..

ДАНИЛКА. Я Зоську ўгавару, і яна пойдзе з намі. Даліпан—пойдзе! Я Зайграю ёй тую музыку, што паніч высьвіставаў, як у нас быў,—яна заслухаецца і пойдзе аж міла, куды я толькі з іскрыпачкай пайду.

МАРЫЛЯ (глуха). Куды-ж мы пойдзем? З чым? Па што?

ДАНИЛКА (горача). Самі з сабой пойдзем: ты з малымі, я—з іскрыпачкай. У сьвёт, мамачка, па хату і хлёб пойдзем. Я буду іграць, ты пяць, а малыя сваім плачам памагаць нам будуць. І такую вандроўку пачнём, якая яшчэ нікому і ня сьнілася! Ад вёскі да вёскі пойдзем, ад двара да двара—аж у вялікі горад зойдем, кажучь ёсьць такія гарады, ці мэсты, дзе дамы ўсё чыста, як пэчы—з цэгля мураванья, а н роду там шмат, шмат! Цэрквы там золатам пакрыты, а ў цэрквах вялікія і маленькія Божанькі стаяць і вісяць. Дарагое камёньне з іх адзёжак і каронаў так і капае на зямлю, буйна, як сьлёзы падчас, ці град з неба. А народ к ім, гэтым Божанькам ідзе і йдзе, як вада плыве. Ад усялякіх болесьцяў вылечываюцца, ад няшчасцяў збаўляюцца, долю сабе лепшую вымаліваюць. Такія там, кажучь, мамачка, цуды творацца. Цалуючы рукі Марылі). Дык уцякайма адгэтуль, мамачка! Там будзе нам усім хораша і вёсела. Уцякайма! Ды на што-ж ты, мамка, торбачкі шыла?!

ЗЬЯВА ІІ.

Тыя-ж і СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Слава Хрысту, добрыя людзі!

УСЕ. Слава! Слава! І цяпер і на векі вякоў!

СТАРАЦ. Што гэта ў вас парабілася, пані гаспадыня? То ж як вясной быў я ў вас, ня так гэта мясьціна выглядала?

ДАЊІЛКА. Яна ўжо і тады так сама выглядала, толькі тады яшчэ ў кучы трымалася, а цяпер разсыпалася.

СТАРАЦ. Але, але, бачу! А дзе-ж яшчэ ваша сямейка? — Было-ж балей.

ДАЊІЛКА. І тады, дзедка, такая самая была наша сямейка, толькі, як сядзела ў хаце, дык балей яе выглядала.

СТАРАЦ. Але, але, ведаю! Гняздо раскідалася і птушкі разбегліся, котарая дзе-куды. Ведаю, ведаю! Сам я з такога гнязда.

МАРЫЛЯ. (Падаючы хлеба кусок). Сядайце, дзедка, і памалэцеся за грэшную душачку Лявона.

СТАРАЦ. (Зьдзіўлены). Што, пані гаспадыня? Памёр твоя чалавек?

ДАЊІЛКА. Але, дзедка! Тата ня вытрываў, узяў ды павесіўся.

СТАРАЦ. Вечны пакой! Вечны пакой яго душачцы! (Моліцца).

МАРЫЛЯ. Адкуль-жа гэта дзедку Бог прынёс да нас?

СТАРАЦ. З сьвету, пані гаспадыня! З далёкага сьвету валакуся, Хэ хэ хэ! З сьвету ў сьвет плятуся. І так кожны дзень і кожную ночку, калі дзе не начую.

ДАЊІЛКА. Мусіць вялікі, дзедка, сьвет гэты? Ці канец яму ёсьць дзе, ці няма? Я ні ў каго не магу гэтага даведацца.

СТАРАЦ. Ох, вялікі сьвет, мой сынку! Куды я толькі не хадзіў нідзе канца яму не знайшоў, ня бачыў і ня чуў. Можна дзе і ёсьць яму канец — ды пэўне, што ёсьць, бо адкуль жа бы ветры нам Бог пасьляў ды лёта і зіму, цяпло і холад?

ДАНИЛКА. Мусіць добра жыць на гэтым сьвэце вялікім? Я ўжо мамцы казаў, што добра.

СТАРАЦ. Там добра, дзе нас няма. Але мне, у маім жабрачым палажэньні, усюды ня кэпска. Што мне там, сынку, нягоднага можа быць? Ідзі сабэ куды вочы глядзяць, ані мне хата свая затрымлівае, ані мяне радня зьвязывае, ані мяне зямелька свая к сабэ цягне! Цэлы сьвёт — хата мая, усё людзі — радня мая, уся зямелька — поле маё роднае. Усюдах што колечы ды сваё знаходжу: ці кусочак хлёба, ці куток цёплы для начлёгу, ці толькі так добрае слова — і за гэта дзякую Богу! Іду сабэ ды йду. Ні нац чым не трасуся, нічога бараніць ня маю: усё багацьце са мною ў гэтых торбах — гэтыя а райчыкі хлёба, ды часам які кусочак сыра, ці сала. І што балэй трэба мне? Добра мне так. Смачна ём, спакойна сплю. Вёдаю, што не акрадзё мяне злодзей, не аграбе разбойнік. Усюдах ласку мою — за душачкі жывыя і змарлыя маліцца просяць. Вёдама, ня ўсё мяне ахвотна прыймаюць і любяць мяне, але гэта найбалэй такія, дзе сабак многа і дворні ўсялякае, — туды ж і заходзіць я не стараюся. А так — усюдах добра на сьвэце, мой сынку, усюдах!

МАРЫЛЯ. Мо' і праўду, дзедка, кажаш, што табé ня цяжка жывецца на гэтым сьвэце, але ў нас тутака дужа дрэнна. Як пайшло ад вясны няшчасьце за няшчасьцем, дык і радачкі з нікуль нікае нямашака.

СТАРАЦ. Вёдаю, пані гаспадыня, вёдаю.

МАРЫЛЯ. Як бачыце — хату нашу раскідалі. Лявонка мой — як табé ўжо Данілка казаў — не перажыў, вэчны пакой, гэткае несправядлівасьці, і рукі без пары сам на сябэ налажыў.

СТАРАЦ. Вёдаю! Важны чалавек быў — гаспадарны і справядлівы быў. Колькі раз я не заходзіў, заўсёды вока на мяне добрае меў. Вэчнае яму спачываьне і няхай зямелька для яго лёганькай будзе, а Бог найвышэйшы пляму з яго душачкі здойме, што налажыў сам на яé з распачы.

МАРЫЛЯ. Вэчнае яму спачываньне! А Зоську нашу так сама зналі, дзедка? Такая дзяўчына была!

СТАРАЦ. Знаў, пані гаспадыня! Чаму ня знаў?.. Не адзін раз мяне і хлёбам дарыла, і вадзічкі ў смагу давала. Апошні раз, як у вас быў, кветачак навет мне дала,—за панічова здароўе прасіла ма-ліцца. Добрая дзяўчынка была. Хай Бог Міласэрны за тое долечку ёй шчасьлівую пашлё!

МАРЫЛЯ. Ох, дзедка мой! Не на радасьць і на пацэху яна ў мяне гадавалася. Дасьціпная вэ-льмі была, і нейкая як сама не пры сабе. А з вясны, як прыйшло нэшта ёй у галаву, як стала ў двор бэгаць, як стала, дык цяпер як-бы не пры сваім розуме асталася.

СТАРАЦ. Вэдаю я гэта! ох, чаму ня вэдаю? Моладасьць яе згубіла, ды каго яна ня згубіла.

МАРЫЛЯ. А Сымонка мой так сама ці з ро-зуму вышоў, ці хто яго знае, што з ім робіцца. Хоць забі яго—саступіць адгэтуль ня хоча і нам нікому волі не дае, ня глядзячы на тое, што ўжо апошні суд за гэту зямлю адбыўся і мы на ім прай-гралі. Ды яшчэ другая бяда з маім Сымонам пры-лучылася: прышоў сюды нейкі шалёны чалавэк і нагаварыў яму аб нейкім سموку і зборышчы,—дык цяпер по-начы ходзе і зборышча гэнага шукае, не на дабро шукае! Ужо сталі яго і цемняком усё на-зваць. Можа і запраўды ў цемнякі запісаўся—хто яго вэдае? Сама я ніяк і розуму ня прыстаўлю. Ці ня чулі вы, дзедка, чаго аб гэтым сходзе?

СТАРАЦ. І чуў і ня чуў, і нічога сам добра ня вэдаю, ды хто яго ўсё разьбярэ, як сьледна. Цяпер такі на сьвэце між людзьмі несупакой рась-це, што ня дай ты, Божачка! Дык можа дзе і зьбі-раецца гэна зборышча, але дзе—нічога я ня вэдаю. Шмат чутак усялякіх, як і заўсёды ходзе паміж жывымі, шмат аб чым і добрага і благога гаманяць, але што з гэтага ўсяго гоману выйдзе — ніхто акуратна не згадае. Слабы сталі цяперашнія людзі: кёпскія вочы маюць, каб усё, як налёжыцца, бачыць, мі, кёпскія вушы маюць, каб кожны шорах пачуць, і згадаць адкуль вэцер прыхільны вее, і кёпскі ро-
і

зум маюць, каб ім раскумекаць усё чыста дзе дабро іх чакае, а дзе зло. Так, так, пані гаспадыня! Слабы людзі. Навет якую маюць сілу, дык і тае ня хочучь выказаць. Нейкі сон і страх усіх аплутаў.

ДАНІЛКА. Праўда, дзедка! Мне тут вельмі страшна, але каб спаць хацелася тутака на холодзе, — дык гэтага не скажу.

СТАРАЦ. То чаго-ж сядзіце на гэтай руіне, калі вам тут страшна? Чаго чакаеце?

ДАНІЛКА. А ўсё-ж чакаем, пакуль Сымон сход той знойдзе.

МАРЫЛЯ. Падзэцца няма дзе!

СТАРАЦ. А дзе я падзяюся? Дзе пяты, дзесяты падзэцца такіх, як я, як многа другіх падобных мне?

ДАНІЛКА. Ну, мейсца гэтага то я яшчэ ўсё такі добра ня ведаю!

СТАРАЦ. Як пойдзеш, Сынку мой, у сьвёт, то даведзецся. Днём сонейка сьцэжку пакажа, а ночкай—шлях млэчны на небе. А ісьці будзе лёгенька-лёгенька, бо вэцер будзе цябе падганяць. І так будзеш шукаць ды шукаць таго мейсца, аж пакуль ня знойдзеш вэчнага спачыванья.

ДАНІЛКА. А як хмарна будзе ды з дарогі саб'ёмся,—хто тады пакажа?

СТАРАЦ. Добрыя людзі, мой сынку, добрыя людзі. А ісьці вам трэба адгэтуль.

ДАНІЛКА. Ды я ўжо мамцы казаў аб гэта самае, але ўсё ўпіраецца яшчэ.

СТАРАЦ. Нічога, пані гаспадыня, тут ня высядзіш. Скінь пыху з сэрца ды йдзі адгэтуль. Не спадзэйся на помач сына—ён ужо далёка ад цябе з сваймі думкамі і ня скоро к табе з імі вэрнецца. Сьцэжкі вашы разыйшліся і зойдуцца толькі тады, як ён, пабываўшы на тым зборышчы, якога цяпер шукае, — вэрнецца к табе славай акрыты. А цяпер не чакай на яго і думай сама аб сабе. Бачыш—якая гэтая асеньняя ночка страшная, а ты тут адна з сваймі малымі і гэтым няшчасным музыкай, што іграй сваёй да сьлёз толькі даводзе... Час, птушка-маці, зьнімацца з гэтага раскіданага гнязда, каб астальных сваіх дзэтак убараніць ад блягіх

ястрабаў, ад якіх сілачкі ты ня мела ўбараніць свайго Сымонкі і Зоські! Скінь пыху з сэрца, набярыся адвагі, забірай гэтых з сабой і йдзі, ідзі, куды чогі панясуць, куды вочы твае глядзець будуць!

МАРЫЛЯ. Ды я ўжо з самае вясны торбачкі для ўсіх шыла, і шмат, шмат іх пашыла! Але Сымон, Зоська!.. Як-жа мне пайсьці бяз іх?

СТАРАЦ. Ня бойся, пані гаспадыня! Яны, калі ня знойдуць таго, чаго шукаюць, каб у тваю хату шчасьце прынесці, то вярнуцца к табé тым самым шляхам, якім ты ад іх адойдзеш. Такі ўжо парадак на сьвэце паміж намі людзьмі.

ДАНІЛКА. Ну, і добры ж гэты парадак: прыме́рам, я пайду шукаць грыбоў у лёс, а вярнуся адтуль толькі з галінай асінавай.

СТАРАЦ (цягнучы далей). Твой сын цяпер можа навет шукае таго, чаго і ня згубіў, але мусіць шукаць і павінен. Ганьба таму чалавэку, што рукі апусьце, як пярэвяслы, і чакае пакуль сама доля к яму прыдзе ў хату і папросіцца, каб прыняў яе з ласкі сваё! Ганьба таму, хто вочы на ўсё заплюшчыўшы будзе ісьці ўцёртай здавён сьцёжкай няпраўды, думаючы, што іначай быць ніколі ня можа, і што не ў яго волі зьмяніць стары парадак бязсумлённага жыцьця! Ганьба таму, хто радзіўшыся ў ярме, валоча яго пакорна, як вол стары, не парываючыся навет хоць начас выпрагчыся з гэтага ярма, паганячага лачуцьцё яго чалавэчае! Ганьба такому! Нам старым іншая рэч: мы ня жывём, а толькі дажываем. Маладыя-ж мусіць нэчага шукаць, нэчага дабівацца.

МАРЫЛЯ. Дзёдачка! Не зразумёлыя рэчы для майго жаночкага розуму ты кажаш. Але ўсё-ж такі, як бачу, нездарма я торбачкі шыла, ох, не здарма!

СТАРАЦ. І сын твой калісь гэтага не разумёў, а можа і цяпер не разумее. Але прыйшла пара, выбіла такая шчасная, ці няшчасная гадзіна, і прабудзілася ў яго думка вялікая, важная, што так далей быць ня можа, як ёсьць, што яго штосьці пацягнула к нэчаму нявэдамаму, але сьвётламу і радаснаму, ну, і перавярнуўся ўвёс стары лад

у яго бédнай галавэ. Тваé пэсьні і казкі, што пляла і гаварыла яму калісь над калыскай, шмат у гэтым памаглі. Дык не пярэч-жа і далэй свайму сынку ісьці тэй дарожкай, якую ён сам сабэ абабраў і йдзэ цяпэр.

ДАНІЛКА. Ды мамка яму нічога не пярэча, але ён сам сабэ пярэча і нам не даé ніякага ходу, каб як з гэтае пусткі на сьвёт божы выбрацца.

ЗЬЯВА ІІІ.

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА.

ЗОСЬКА (уходзе, штось сумнае напяваючы; у зрэбнай спадніцы і кашулі — без каптана, грудзі расхрыстаны, валасы распущаны і спадаюць па плячо, на галавэ з пасохшага лісьця вяночак).

СТАРАЦ (адступаючы ў старану з мімавольнага пералугу). Хто гэта такі?

МАРЫЛЯ. Ці-ж не пазналі? — Зоська наша!

СТАРАЦ. Божа! Божа! Што з яé асталося?

ДАНІЛКА. Толькі цэнь ды вянок з лісьця!

ЗОСЬКА (разглядаючыся). Хто тут? Чаго вы назьбіраліся? Разлучыць мяне хочаце з ім? Га? Ха-ха ха! Не на такую напалі. (Да старца). А ты, сівы, чаго сюды прыйшоў? Можна вэсьці добрыя прыносіш ад майго таты, або ад майго міленькага? Ня бойся — кажы! Я ўсё ведаю!.. даўней нічога ня ведала, а цяпэр, ах, як ведаю! Тата мой у палацы засёў і пануе там: шмат слуг яму служыць, і скарбаў усялякіх шмат мае. Пасаг мне вялікі дасьць, ох, які вялікі!—сто, тысячу, міліён. А толькі, на што ты, татачка, майго мілебкага выгнаў з палацу, што аж за морам апынуўся? Пакінуў мяне мой ненаглядны, праз блігіх людзёй адрокся сваё русалачкі з васільковымі вачамі. Ха ха-ха! Але я сама к яму пайду. Праз бьстрыя рэчкі, праз шчырыя бары, праз сухія пяскі папльву к яму, як мэсяц па небе плыве! (Садзіцца і капаецца ў вогнішчы).

СТАРАЦ. Страшныя рэчы творацца ў вас, пані гаспадыня!

МАРЫЛЯ. Ад малалзіковае суботы ўжо яна такая! трэці тыдзень праходзе.

ЗОСЬКА (устае і ходзіць па сцэне). А вы вон адгэтуль усё, вон! Аа! Вёдаю! — На вясельле маё сабраліся! Не хачу я вас, груганоў чорных, — у мяне іншыя госьці будуць. (Да старца). Праўда стары, — іншыя? Маўчыш! Ну, як сабе хочаш! А я скажу, хто ў мяне будзе: зоркі з неба залатыя зьбягуцца, месячык срыбны прыплыве, вобалачкі сьвэтлиы зыйдуцца, і будуць яны ўсё гуляць на маім вясельлі так вёсела, так скачюна! А вёцер іграць маё вясельле будзе, зычна йграць будзе, як ён у лесе часам умее, як ён у азяродах часам іграе! (Да Данілка). Пакажы мне зараз, малалзёнкі музыка, як вёцер іграе! (Данілка іграе жаласьліва-нудную мэлэдыю, Зоська круціцца па сцэне і прыпявае).

Вёцер іграе, зорачкі скачуць,
Месяц між імі лад водзе;
Радасна хмаркі бэлыя плачуць,
Мілы мой кажа усім — годзе!

(Водблеск ад пажару асьвэчавае сцэну. Зоська, напяваючы ўсё, час нейкі круціцца па сцэне ў пажарным сьвятлі. Данілка іграе).

УСЕ (апрача Зоські). Ах, пажар нэдзе!

МАРЫЛЯ. Як-бы з стараны двара агонь б'е!

СТАРАЦ (хрысьцячыся). Скараньне Божае валицца на гэтую зямлю няшчасную! Тут варыятка скача, а там з дымам штось ідзе.

ДЗЕЦІ. Нам страшна, ма ка!

ДАНИЛКА. Уцякайма скарэй адгэтуль, а то яшчэ і наш дом загарыцца!

ЗОСЬКА (перастаўшы круціцца). А! Як відненька! А я думала, што ўжо ночка наступіла і мне трэба к майму саколіку зьбірацца. (Разглядаючы). Чаго-ж я дурная длякаюся? Гэта-ж ён тут! Тут мой каралевіч ненаглядны! (Паказваючы на дэрава, на каторым абраз вісіць). Во дзе ён! Во! Адзін, як сіротка, стаіць і чакае пакуль

я, яго зорка нябэсная, к яму не падыду. Ужо іду, ужо іду, маё сонейка мілае! (Падыходзе і абыймае дзэрава, прытуліваючы твар свой к яму). Выбачай, саколк, што так позна прыйшла я к табé сягонья! Вялікую дарогу мусіла перабыць. Гадзіны на мянэ сыкалі, ваўкі вылі, начвіцы і совы пужалі, але прыцягнулася к табé. Ночка ўжо мінулася і Божы дзянёк, бачыш, кругом зіе. Прытулі-ж мянэ к сабé, добры мой каралéвічу! Сагрэй маé грудзі дзявочья: яны вэльмі азяблі — халодна ўжо, бачыш становіцца на сьвэце! Не гані мянэ ад сябé, як той мянэ адагнаў і сам за мора ўцёк. Ты інакшы! Ты хоць і той, але ня той. У цябé, чую, сэрца б'ецца, а ў таго ў грудзёх нэйкі камень хрусцьцёў; у цябé вочкі, як зоркі, сьвэцяцца, а ў таго, як галодныя вужакі паглядалі; тваé ручкі абыймаюць, як матка дзіцянётка ў калысцы абыймае, а той як зялёзнымі абцугамі сьціскаў мянэ; той гаварыў, то як крумкач над непахаванымі касцямі крумкаў, а твой голас ліецца, як на жалéйцы пэсьня вясною.. Прытулі-ж мянэ, саколе мой любы, і не выракайся балéй каралéўны сваé! (Апускаецца каля дзэрава і задумаўшыся сядзіць пры ім).

СТАРАЦ. Пайду я ўжо ад вас, добрыя людзі. Вялікім горам і зьніштажэньнем кожны тут куток ваш напоўнен. Шчасьлівэйшую долечку пашлі вам, Божа! Бывайце здаровы! Слава Хрысту!

ДАНІЛКА (усхапіўшыся). Дзэдачка, забірайце і мянэ з сабой! А то яшчэ раз як здарыцца гэтакая ночка з пажарам, то я зусім памру з страху.

СТАРАЦ. Як хочаш, сынку мой. Мейсца хопе нам. Можаш ісьці.

МАРЫЛЯ. Не адходзьце, дзэдка! Надумалася і я ўжо: пойдзем усé з табой. Сілачкі маé не хапае далéй тут гібэць.

СТАРАЦ. Добра, пані гаспадыня! Добра! І табé мейсца мала ня будзе.

МАРЫЛЯ (да дзяцэй). Ну, дзёткі! Пара збірацца ў дарогу! Дзе толькі торбачкі? (Находзе торбы і начэплівае іх дзэцям, Данілку і сабé; старац па-

магае). Вось гэтыя мёншынкія вам, малыя, а гэту, трохі большую, табé, Данілка.

ДАНІЛКА. (Надзéўшы торбу). Вось як лоўка цяпер будзе! У руках іскрыпачка, на плячох торбачкі — гуляй душа, колькі ўлэзе!

СТАРАЦ. Што-ж? Не здарма людзі пацераў і малітваў змалку яшчэ вучацца. Каму-нэбудзь, ды пад старасьць прыгодзяцца. Аб торбах не павінны забывацца навет і тыя, што на пасадах сядзяць.

МАРЫЛЯ. (Надзяваючы на сябé торбу). Ну, гэтыя самыя большыя на мянэ якраз падыйдуць! (Глянúшы на Зоську). Папрабую і на яé надзéць, а нуж з намі пойдзе. (Падходзе да Зоські і хоча надзéць торбу). Зоська, пазволь, — надзéну гэта на цябé, ды пойдзем разам!

ЗОСЬКА (павéўшы мутнымі вачыма). Што?.. Куды?

МАРЫЛЯ. Надзéнь, Зоська, гэтыя торбачкі! Надзéнь, дачушка мая. (Хоча сілай надзéць).

ДАНІЛКА. Не спрачайся, Зоська, ды пойдзем! Я табé зайграю панічову музыку.

ЗОСЬКА (усхапіўшыся з зямлі і баронячыся). Што? на мянэ торбы хочаце надзяваць! Га! А вы вéдаеце, хто я такая? Вéдаеце? Я каралéўна! Я—ўсяўладная пані гэтае зямлі ўсей чыста!—гэтых загонаў, гэтых лугоў, гэтага лэсу! Ха-ха ха! А яны мянэ ў торбы, як жабрачку, хочуць прыбраць! Я ў кароне, бачыце, хаджу. Сярпы маé сталёвыя дабро цэламу сьвэту жнуць, а палотны маé шаўковыя цэлы сьвэт адзяваюць, а яны ў торбы мянэ хочуць прыбраць! Проч, бязстыднікі! (Зрывае торбы і кідае на вогнішча; сама апускаецца каля дзэрава).

МАРЫЛЯ (адкінуўшы торбу ў старану з агню). Ня хочаш, і ня трэба! Не ў маёй ужо моцы з вамі вайну вясьці. А торбачка гэта хай астанецца тут: можа Сымону прыдасца.

СТАРАЦ. Што-ж, пані гаспадыня, — гатовы ўжо ўсé!

МАРЫЛЯ. Ужо, дзédка! Можам ісьці.

ДАНИЛКА. Уцякайма, дзедка, бо і я ўжо га-
тоў. А Зоська дагоне нас: не чапайце толькі яé.
Цяпёр-жа можа запяём усé разам на адходнае.

СТАРАЦ. Сьвятую песьню хоць калі ня грэх
запéць.

МАРЫЛЯ (да Зоські). Зоська, як апомнішся,
приходзь з Сымонам да нас! (Старац ідзé напéрад,
за ім — Марыля з дзяцьмі па бакох, а за Марыляй —
Данілка. Усé пяюць „Лазара“, — Данілка іграе; нэйкую
мінуту іх песьня чуваць за сцэнэй, пасьля паволі замірае!

ЗЬЯВА IV.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА (як-бы прасьвятлёўшы, паказваючы ру-
камі). Ха-ха-ха! Там пажар, гэтыя, як пагарэльцы,
з торбамі пайшлі!

ЗЬЯВА V.

ЗОСЬКА — СЫМОН.

СЫМОН (шыбка ўходзе з стараны пажару, тры-
маючы ў руцэ запаленую галавешку. Разглядаючыся).
Пайшлі!.. Не пачакалі мячé яшчэ хоць трохі.
А так ужо ўсё наладзіў. (Угледзіўшы Зоську.) Адна
Зоська асталася! (Да яé). Што-ж ты робіш тут
адна? Пойдзем са мной!

ЗОСЬКА (прыглядаючыся). Гэта ты, Сымон?

СЫМОН. Я, Зоська! Уставай хутчэй, сяст-
рыца, ды пойдзем, бо кожная мінута цяпёр до-
рага!

ЗОСЬКА. Куды пойдзем? Па што?

СЫМОН (паказваючы галавешкай у праціўную
старану ад пажару). На вялікі сход! Па Бацькаў-
шчыну!!!

ЗОСЬКА (падмаючыся з зямлі). Аа!.. (Сымон
бярэ яé за руку і абое нікнуць у цемнаце.)

ЗАСЛОНА.

Янка Купала.

Акопы 4/IX—1913 году.

1964

Бел. эдзек
1994 г.

Цана 3 рублі.

Склад у „Беларускага Выдавецкага Таварыства“: Вільня, Вастрабрамская, № 9.

8000000248 126 1